

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

TOPLUMSAL SINIFLARIN DÖNÜŞÜMÜ: PREKARYA KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM ADA

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ZİYA ABBAS

AKSARAY 2021

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

TOPLUMSAL SINIFLARIN DÖNÜŞÜMÜ: PREKARYA KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM ADA

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ZİYA ABBAS

AKSARAY 2021

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : İbrahim

Soyadı : ADA

Bölümü : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : TOPLUMSAL SINIFLARIN DÖNÜŞÜMÜ: PREKARYA KAVRAMI

İngilizce Adı : TRANSFORMATION OF SOCIAL CLASSES: PRECARIAT CONCEPT

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yaralandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı : İbrahim ADA

İmza :

JÜRİ ONAY SAYFASI

İbrahim ADA tarafından hazırlanan “ Toplumsal Sınıfların Dönüşümü: Prekarya Kavramı” Başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ziya ABBAS

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler A.B.D., Aksaray Üniversitesi

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇINARLI

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler A.B.D., Aksaray Üniversitesi

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Elnur PAŞA

Uluslararası İlişkiler A.B.D., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 10/08/2021

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

TEŞEKKÜR

Tez çalışma sürecimde bana inancını yitirmeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ziya ABBAS’a teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca bu süreçte maddi ve manevi desteklerini üzerimden eksik etmeyen aileme ve arkadaşlarım Bahadır GÜRDAL VE Elif DOĞAN’a teşekkürü bir borç bilirim.

İbrahim ADA

Aksaray 2021

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TOPLUMSAL SINIFLARIN DÖNÜŞÜMÜ: Prekarya Kavramı

(Yüksek Lisans)

İbrahim ADA, Aksaray 2021

ÖZET

Eşitsizlikler üzerine mi bir toplum meydana gelir yoksa toplumların oluşmasından sonra mı eşitsizlikler doğmuştur? Cevaplaması çok zor bir sorudur ancak daha kolay yoldan gidilirse tüm toplumların yapısında eşitsizliğin var olduğu görülebilir. Eşitsizlikler, sosyal bilimler alanının her daim konusu olmuştur. Toplum analizlerinde başat aktördür. Toplumlarda eşitsizlikler tarafından insanlar arasında meydana gelen farklılıklar her zaman düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Bu eşitsizlikler en sonunda sınıf kavramının meydana gelmesine neden olmuştur.

Sınıf kavramı, ortaya çıkışından günümüze kadar gelen süreçte birçok değişikliğe uğramış ve birçok düşünürün süzgecinden geçmiştir. Sınıflı toplumların oluşumundan kapitalizmin egemen olduğu zamana kadar modern sınıf kavramı, anlamında ve açıklanmasında değişiklikler yaşamıştır. Ancak eskinin tanımları her zaman yeni dönemi yakalayamamaktadır. Sınıf kavramı doğuşundan farklı olarak modern anlamını üretim ilişkileri içerisinde kazanmıştır. Elbette kavramı etkileyen, değiştiren birçok dinamik mevcuttur.

Bu çalıřmada yeni bir sınıf olduėu dūřūnūlen prekarya kavramı ele alınacaktır. Kapitalizmin doėuřu ve geliřimi, kapitalizmde var olan sınıfların açıklanması için Karl Marx'ın ve Max Weber'in dūřūnceleri açıklanacaktır. Daha sonra prekarya kavramının ortaya çıkıřında önemli bir etkisi olan kūresel neo-liberalizme deėinilecektir. Son olarak prekarya kavramı özelinde tartıřmaların merkezinde olan Guy Standing'in kavrama dair dūřūnceleri ortaya konacaktır.

Bilim Kodu: 117108

Anahtar Kelimeler: Sınıf, Kapitalizm, Liberalizm, Neo-Liberalizm, Prekarya

Sayfa Adedi: 67

Danışman: Dr. ğr. Őyesi Ziya ABBAS

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TRANSFORMATION OF SOCIAL CLASSES: Precariat Concept

(M.A. Thesis)

İbrahim ADA, Aksaray 2021

ABSTRACT

Does a society occur on inequalities or did inequalities arise from after the constitution of the societies?

It is difficult to answer the question but if it is followed on the easier way, it can be seen that inequalities exist in the structure of all the societies. Inequalities have been the subject of the social science field.. Inequalities always play dominant role in the social science The differences existed among people by social inequalities have attracted the attention of philosophers. Finally, we are left with the term of class.

The term of class has changed and has been studied by philosophers since it existed. The definition of modern class have experienced changes in the meaning and explanation from the

constitution of class society till the time when the capitalism have controlled over the World. But, the definitions of the old can't always catch up with the new era. The class term gained the modern meaning in the relations of production unlike its birth Naturally, there are a lot of factors which effects the definiton.

In this study, it was studied on the definition of precariat that is seen as new class The thoughts of Karl Marx and Max Weber were mentioned for clarifing the classes in the birth and development of capitalism. Then, global neo-liberalism, which have an important effect on the emergence of the definition of precariat, was mentionedFinally, Guy Standing's thoughts on the concept, which is at the center of the discussions, have been put forward in terms of the concept of precariat.

Science No: 117108

Key Words: Class, Capitalism, Liberalism, Neo-Liberalism, Precariat

Number of Pages: 67

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Ziya ABBAS

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. SINIF KAVRAMININ SERÜVENİ.....	4
1.1. Toplumsal Sınıfların Geçmişi.....	6
1.2. Karl Marx ve Max Weber Karşılaştırılması.....	8
1.2.1. Max Weber Karl Marx’a Karşı	9
1.2.2. Max Weber ve Marksistler	11
1.3. Marx ve Kapitalizmin Gelişimi.....	13
1.3.1. Sermaye Birikimi ve Tefecilik	14
1.3.2. Karl Marx’ın Sınıf Yaklaşımları	16
1.4. Max Weber ve Kapitalizmin Gelişimi.....	18
1.4.1. Protestan Ahlakı ve Kapitalizm	19
1.4.2. Max Weber’in Sınıf Yaklaşımları.....	20

İKİNCİ BÖLÜM	25
2. PREKARYA KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ	25
2.1. Neo-liberalizm ve Küreselleşme.....	25
2.1.1. Tek Seçenek Neo-liberalizm.....	26
2.2. Küresel Neo-liberalizm ve Güvencesizlik.....	30
2.3. Standing’e Göre 1980 Sonrası Toplumsal Sınıflar.....	32
2.3.1. Prekarya Kavramının Doğuşu	38
2.4. Prekaryaya Farklı Yaklaşımlar.....	47
SONUÇ	49
KAYNAKÇA	51
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	54

GİRİŞ

Tüm toplumlar, insanlar arasındaki eşitsizliğin nüvelerini barındırmaktadır. Zenginlik, fakirlik, saygınlık, bilgelik ve benzeri tüm özellikler insanlar arasındaki ilişkilerin eşitlikten uzaklaşarak hiyerarşik bir düzlemde çeşitlenmesine neden olmaktadır. Yine de bu farklılıklara rağmen insanlar birer topluluk halinde yaşamaktadır ve buna muhtaçtır. Her insan kendi benzerleriyle bir küme oluşturmakta ve farklı kümelerdeki insanlarla ilişkiler geliştirmektedir. Farklılıkların yahut eşitsizliklerin sonucunda meydana gelen bu kümeler sosyal bilimler alanında uzun yıllardır sınıf kavramı ile adlandırılmaktadır.

Bir kümenin nasıl oluştuğu, farklı insan kümelerinin birbirleri ile olan ilişkileri, eşitsizliklere rağmen birlikte yaşamın nasıl gerçekleştiği, aynı kümenin içindeki insanların hangi noktalarda ortaklaştığı ve daha birçok soru sosyal bilimler alanının önde gelen düşünürlerini uzun bir süre meşgul etmiştir. Nihayetinde sınıf kavramının ortaya atılması ve anlamının zenginleştirilmesi birçok soruya cevap vermiştir. Ancak herkes kendi toplumsal analizlerine bağlı olarak sınıf kavramını farklı yönlerden ele almış ve sınıf kavramı hakkında farklı tanımlar yapmıştır.

Bu çalışma, sınıf sözcüğünün kavramsal çerçeve kazanırken düşünürlerin zihninde yaşadığı serüveni anlatmaktadır. Aynı zamanda gelişen toplum ilişkilerini açıklamak adına ortaya konan sınıfsal toplum analizlerine değinilmektedir. Dünden bugüne değişen sınıfsal toplum analizlerinde, sınıfların yapısında meydana gelen değişiklikler olmuştur. Tüm bu değişikliklerle birlikte sosyal bilimler alanında da eski kavramlar yerini yeni kavramlara bırakmaktadır ve bu yazıda oluşan yeni kavramlar, eski kavramlar üzerinden ele alınarak açıklanmaya çalışılacaktır. Sonuçta tüm bilimler gibi sosyal bilimler de birikerek ilerlemektedir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde sınıf sözcüğünün tarihi anlatılmıştır. Bunun yanı sıra sözcüğün, toplumda birer küme oluşturan insanları ifade etmek için kullanıldığına değinilmiştir. Bu bağlamda sözcüğün kavramsal çerçevesi de oluşmaktadır. Kavramsal çerçevesi ile toplumsal analizlerin başrolünde her zaman sınıf kavramı bulunmaktadır. Ekonomik, siyasal ve sosyal hayatın kavranması; toplumsal sınıfların analizi üzerinden

gerçekleştirilmektedir. Elbette bu unsurlar ile sınıflar birbirini etkilemektedir. Bu bağlamda her bir unsur ile sınıf kavramı bir dikotomi oluşturmaktadır.

Kapitalizm gelişmiş bir sınıflı toplumdur. Sınıf kavramının gelişiminin ve değişiminin görülmesi açısından anlaşılması önemlidir. Bu çalışmada kapitalizm öncesi sınıflara değinilmiş, ardından kapitalizm çağında sınıf kavramı ele alınmıştır. Kapitalizmin gelişim evrelerini açıklamak için Karl Marx ve Max Weber'in açıklamalarına yer verilmiştir. Marx ve Weber sınıf kavramlarının açıklamasında kapitalizm ile ilişkiyi gözden kaçırmamıştır. Bu iki önemli sınıf kuramcısının sınıfsal yaklaşımları ve birbirleriyle karşılaştırılmaları çalışmada yer edinmektedir.

Elbette bu iki düşünür önemli sınıfsal analizler yapmıştır ve toplumsal sınıflar belirlemiştir. Ancak kapitalizmin henüz doğuş ve gelişim evresinde var olan ekonomik, siyasal ve sosyal ilişkiler günümüzde oldukça farklılaşmıştır. Bu bağlamda eski kavramlar bugün herkesçe kabul edilmemekte ve eksik kaldığı düşünülmektedir. Bugünün toplumsal yaşantısının anlamını eski kavramların karşılayamadığı düşünülmektedir. Çalışmanın ikinci bölümü bu bağlamda ilerlemektedir.

Dünyada 1980 yılları sonrasında uygulanmaya başlayan neo-liberal politikaların artışı ile kapitalizm hızla gelişmektedir. Artık ekonomiye devletin müdahale etme şansı kalmamıştır. Zaten sermaye tarafından istenen de budur. Sermaye büyümek, serbest olmak ve akış halinde olmak istemektedir. İşte en önemli üç nokta budur. Sermaye serbest olmak istemektedir, kontrol edilmek istememektedir. Sermaye akış halinde olmak istemektedir, önünde devletlerin veya ulusların sınırları olsun istememektedir. Çünkü sermaye büyümek istemektedir. Neo-liberalizmin hızlı yayılımı sermayeye bu istediği fırsatları sunmuştur. Neo-liberalizm ile sermaye de küreselleşmiştir. Büyük pazarlar ve ucuz iş gücü sermayenin dolaşım alanına girmiştir. Nitekim sermaye yeni bir dünya düzeni yaratarak yeni toplumsal ilişkiler doğurmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde neo-liberalizm ve küreselleşmeye değinilmiştir. Neo-liberalizmin dünyanın her yarattığı yeni çalışma ilişkiler, üretim ve tüketim ilişkileri yeni toplumlar ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, yeni düzendeki toplumsal sınıfları açıklamak amacıyla ortaya çıkan prekarya kavramı ele alınmıştır. Prekarya, henüz çok yeni bir kavramdır ve tartışmalar ile gittikçe kendini daha fazla tanıtmaktadır. Özellikle neo-liberalizmin emek piyasalarında yarattığı güvencesizlik temelinde gelişen bir kavramdır. Çalışma, prekarya kavramını ele alırken tartışmaların merkezindeki isim Guy Standing'in düşünceleri etrafında yoğunlaşmıştır.

Standing'in yeni toplumsal sınıflarına değinilmiş ve arkasından prekaryanın açıklamalarına bakılmıştır.

Çalışma bu ilerlemeler eşliğinde yani kavramın ortaya çıkışını sorunsal edinmiştir. Kavram kelimesinin sözcük kelimesiyle eş anlamlı olmadığı bilinmektedir. O halde prekarya kavramının çerçevesi ve temeli onu bir kavram yapacak kadar gelişmiş midir? Prekarya nedir? Bir sınıf mıdır yoksa popülist, içi boş bir kavram mıdır?

Son olarak şunu belirtmeliyim; çalışmada proletarya, işçi sınıfı, emekçi kavramları eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SINIF KAVRAMININ SERÜVENİ

Sınıf sözcüğünün etimolojik olarak kökenlerine baktığımızda, Latince “*classis*” sözcüğünden gelmektedir. Sözcük, Latince “ayırma, bölme, filo” anlamlarına gelse de sözcük kullanım anlamı itibariyle; yurttaşları, sahip oldukları servete göre ayıran çeşitli kategorileri belirtmektedir. Sözcüğün Avrupa kıtasına uğraması ve buradaki dillere girmesi 14. yüzyıla denk gelmektedir. Fransızcada “*classe*” sözcüğü 14. yüzyılda öğrenci gruplarını ifade etmek için kullanılmıştır. Sınıf sözcüğü İngilizceye 16. yüzyılda girmiştir. İngilizcede “*class*” sözcüğü askeri grupları ifade etmek için kullanılmıştır. (Beneton, 1991:24)

Sınıf sözcüğü, 17. ve 18. yüzyıllarda kategori anlamına daha yakın kullanılmıştır. Yine de sözcüğün toplumsal hiyerarşi ve farklılıkları anlatmak için pek tercih edilen ve özgün bir anlamı olan bir sözcük olduğu söylenemez. Bu durum Fransızca için de, İngilizce için de geçerlidir. Sözcüğün modern kavramına yakın anlamda kullanılması İngiltere’de 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Daha sonra sözcükteki anlamsal değişiklik 19. yüzyılda diğer Avrupa dillerinde görülmüştür. Sözcük anlamsal bakımdan yaşadığı değişiklik ile özgünlük kazanmıştır. Yerine kullanılan sözcüklerden ayrı olarak toplumsal farklılıkları¹, ayrımları ve farklılıkların birbirleriyle olan ilişkilerini düşündürme anlamında yeni bir boyut kazanmıştır (Beneton, 1991:35). Sözcüğün sosyoloji ve siyasal alana girişi ile modern toplumsal sınıf kavramının doğuşu ve bugünkü anlamını kazanması hızlanmıştır.

Sosyologların ve siyaset bilimcilerin toplumun tabakalara ayrılmasında ve bu tabakaların sınırlarının nasıl belirlendiğini çözümlemekte harcadıkları yoğun çaba, sınıf kavramını bu iki alanın önemli terimlerinden biri haline getirmiştir. Toplum her dönemde eşitsizlikler barındırmaktadır. Toplumun içinde var olan bu eşitsizlikler, insanlık tarihinde değiştirilmesi

¹ Farklılıkları sözcüğü burada bugünkü anlamında kullanılan iktisadi temelli belirlenmiş sınıf farklılıkları anlamında kullanılmıştır.

mümkün olmayan bir olgu olarak kabul edilmektedir (Bottomore, 1961:77). Tarihin her döneminde toplum, tabakalaşma unsurlarını döneminin koşullarına göre belirlemiştir. Toplum içinde hiyerarşi oluşturan bu unsurlar kimi zaman servet, kimi zaman başarı, kimi zaman ise kan bağı olmuştur. Örnek vermek gerekirse; feodal toplumlarda kan bağı ile gelen soyluluk veya kölelik toplum içinde bireyin içinde bulunduğu tabakayı belirlemekte ve değiştirilmesinin mümkün olmadığına inanılmaktadır (Başaran, 2017:218)

Tabakalaşma sözcüğü her dönem için sınıf kavramı ile özdeş değildir. Benzer görünseler de tabakalaşmanın sosyal yönden karşıladığı anlam ile sınıfın iktisadi açıdan karşıladığı anlamlar bu iki sözcüğü farklılaştırır (Bottomore, 1961:75). Toplumda var olan sınıfları tabakalaşma kavramı üzerinden açıklamak toplum içindeki örgütlenmeleri açıklamaktan ziyade birey olarak konumlandıkları statü ve grupları gösterir. Bu bağlamda tabakalaşma kavramı üzerinden yapılan bir açıklama toplumda gelirlerin ve statülerin yarattığı hiyerarşi görülebilir, ancak her toplumda farklı özellikler gösteren toplumun kendi yapısal özellikleri göz ardı edilebilir (Öngen, 1994:310).

Sınıf kavramı ile özdeş tutulan ve karıştırılan bir diğer kavram ise statü kavramıdır. Statü, toplumdaki otoritelerin veya iktidarların hiyerarşik yansımalarını ifade eden bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığında statü kavramı toplumsal çözümlemeleri ifade ederken sığ kalmaktadır. İnsanlar, toplumda kendilerinin veya başkalarının konumlarını algılama biçimlerini statü kavramı ile ifade etmektedirler. Bu açıdan sınıf kavramı ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Yine de statü kavramı daha çok farklı konumlarda bulunan insanların tüketim alışkanlıklarını ve yaşam biçimlerini ifade eder. Birbiri ile karıştırılan bu iki kavramın birbirlerinin yerine kullanılması doğru değildir (Öngen, 1994:315).

Modern sınıf kavramı ile yapılan toplumsal analizlerin temel yapı taşı dinamik üretim ilişkileridir. Sınıfların çizgileri üretim ilişkilerinde insanların aldığı konumlar itibarıyla çizilmiştir. Daha çok sosyal bir tabakalaşma ile meydana gelen farklılaşmalar belirlenmiş ve toplumsal çözümlemeler bu doğrultuda yapılmıştır. Elbette toplumsal çözümlemelerde modern sınıf kavramının ortaya çıkışından sonra bu sınıfların oluşumunu belirleyen üretim ilişkilerini etkileyen birçok iç ve dış dinamik vardır. Karl Marx'ın üst yapı kurumları ve Max Weber'in protestan ahlak öğretisi bu dinamiklere verilebilecek en iyi örneklerdir. Üretim ilişkileri gelişiminin bir öncesi vardır. Bu gelişimden de önce sosyal tabakalaşma ile belirlenen gruplar vardır. Bunun için kapitalizm öncesi sınıfların durumlarına bakılabilir.

Sınıf sözcüğü sosyal bilimcilerin yoğun ilgisiyle karşılaşarak özellikle sosyoloji ve siyaset bilimi alanında anlam zenginleşmesi yaşamıştır. Çeşitli toplumsal çözümlemelerde modern

sınıf kavramının kullanımı çözümlemenin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Ancak bu durum kavramın farklı birçok anlam içermesine ve bir anlam karmaşasına yol açmıştır. Modern sınıf kavramını açıklamak için onu tek bir tanıma indirgemek veya doğru tanımı ve anlamı seçtiğini düşünerek hareket etmek mümkün değildir. Bu bağlamda çoğunluğun üzerinde uzlaşabileceği ve varmak istediğimiz noktaya bizi götürecek tanımlara ve toplumsal çözümlemedeki rollerine bakmak gerekir.

1.1.Toplumsal Sınıfların Geçmişi

Eski Yunan düşünürü Platon, toplumsal yaşamın biçimini ideal devlet anlayışı ile açıklamıştır. Platon, toplumu üçe ayırmıştır: çalışanlar (besleyiciler), bekçiler (koruyucular) ve yöneticiler. Platon, her bir kategorinin yarı bir özelliği olması gerektiğini savunmuştur. İşçi, çiftçi ve zanaatkârlardan oluşan çalışanlar yetingen olmalıdır; askerlerden oluşan bekçiler ise cesaretli olmalıdırlar. Son olarak yöneticiler devlet yönetiminde olacaklarından bilge olmalıdır (Platon, 2019:57). Platon'un öğrencisi Aristo da toplumu üçe ayırarak; çok fakirler, orta halliler ve çok zenginler gruplarıyla toplumu kategorize etmiştir (Aristoteles, 2013:15).

Eski yunan düşünürlerinin bu iki önemli temsilcisinin açıklamalarından da görüldüğü üzere toplumun kategorik olarak bir sistem içerisinde görülmesinin farklı etkenleri mevcuttur. Kimi zaman meslek, kimi zaman ise mal varlığı grupları belirleyen kıstaslar olarak görülmüştür. Eski dönemde yapılan bu açıklamalar toplumda sosyal bir sınıf farklılığı belirtmektense eşitsizliğin yarattığı bir tabakalaşmayı ortaya çıkarmıştır. Üretim ilişkilerinin etkileriyle oluşan modern sınıf kavramının bugün çağrıştırdığı anlam ile geçmiş toplum çözümlemelerini yargılamak anakronik bir yanıla yol açabilir (Finley, 1973:41). Bu bağlamda modern sınıf kavramının nüveleri tıpkı kapitalizmin nüveleri gibi feodal üretim ilişkileri içerisinde yaşayan toplumda aranmalıdır.

Feodalitenin ortaya çıkmasında Batı Roma İmparatorluğunun yıkılması büyük bir rol oynamıştır. İmparatorluğun yıkılması ile Avrupa'da merkezi bir yönetim boşluğu oluşmuştur. İmparatorluğun sağladığı merkezi otoritenin güven duygusu ortadan kalkmıştır. Yönetim boşluğu toplumda hiyerarşik bir düzenin sağlanması ile giderilmeye çalışılmıştır. Feodal çağda sınıf kavramı tam olarak oluşmasa dahi hiyerarşik düzenin yarattığı eşitsizlik sosyal tabakalaşmayı derinden hissettirmiştir. Tabakalaşma ile ortaya çıkan yapılarından bazıları sonraki dönemde modern sınıf kavramının anlamında önemli yere sahiptir. Ancak henüz tabakalaşmayı yaratan etkenler; insanların mesleklerinin, toplumda onlara duyulan saygının ve egemenliklerinin sağladığı güçtür (Bloch, 1983:101).

Avrupa’da feodal ilişkilerin gelişmesinde önemli iki topluluk bulunmaktadır: Cermenler ve Slavlar. Batı Roma İmparatorluğu’nun töreler ve yasalarla yönettiği köleci düzen yıkılırken eskiyen toplumun içinde mülkiyete ve üretime dayalı yeni ilişkiler gelişmektedir. *Cermen fatihleri*, imparatorluğun çökmesinden sonra büyük toprak sahiplerinin karşısında sayıca az olsalar da yeni bir güç olarak durabildiler. Eskiyen toplum içerisinde büyük toprak sahipleri ve *cermen aristokrasisi* karışarak egemen bir sınıf oluşturmaya başlamıştır. Eş zamanlı olarak Slavlar, çöken imparatorluğun topraklarında kurdukları devletler ile feodal ilişkileri geliştirmişlerdir (Zubritski, Mitropolski, Kerov, 2011:13).

Feodalitenin gelişmesinde şu üç önemli sistemin etkileri vardır: preces sistemi, gedik sistemi ve toprak alım-satım sistemi.

Preces sisteminde 5. ve 6. yüzyıllarda toprak sahipleri, topraklarını küçük parçalar halinde köylülere dağıtır ve ürettikleri ürünün bir kısmını alır. Aynı zamanda köylü toprak sahibi adına da çalışmalar yapmaktadır. İlk başlarda toprağın köylüye ne kadar süre ile verildiği belirsizken sonraları toprağın kullanım hakkı verilen kişinin yaşam süresi ile sınırlandırılmıştır. Daha sonraları bu hak babadan oğula geçmek üzere verilmiştir. Bu sisteme preces denilmektedir. 8. Ve 9. Yüzyıllarda yoksullaşan ve ezilen köylüye verilen topraklar çoğalmıştır. Köylü korunmak ve borçlarından kurtulmak için toprağını feodal beylere verir ve sadece toprağın kullanım hakkına sahip olur. Ürettiği ürünün bir kısmını feodal beye vermektedir. Feodal bey ise bu sayede daha büyük parçalarda toprakları kendi adına işletmiş olmaktadır (Zubritski, vd. 2011:45).

Gedik sistemi; 8. Yüzyılda toprağın mülkiyeti üzerinde bir sınırlandırılma getirilmiştir. Feodal beyler, kendilerine verilen topraklarda askeri birlikler bulundurarak kendileri de başta olmak üzere ihtiyaç anında krala hizmet etmek zorundadırlar. Ancak bu şart ile verilen topraklar yurtluk ismiyle bilinmektedir. Askeri görevlerin yerine getirilmemesi halinde topraklar feodal beyin elinden geri alınmaktadır (Bloch, 1983:123). Ayrıca toprağın verilme süresi feodal beyin yaşamı ile sınırlandırılarak mirasa konu olması engellenmiştir. Toprağa ait bu ilişkiler sistemine gedik denmektedir.

Toprak alım-satım (vassallık) sisteminde toprak mülkiyetinin ilk alım-satım ile meta haline gelmesi 6. ve 7. yüzyıllarda olmuştur. Artan preces ve gelişen gedik sisteminin artık kalıcı olarak bıraktığı etkiler bulunmaktadır. Tüm toprak sahipleri kendisinden daha güçlü bir mülk sahibine bağımlılığını ilan ederek onun hizmetinde bir silahlı birlik haline gelmektedir. Bu ilişkiye vassallık denmektedir. 9. Ve 10. Yüzyıllarda vassallık ilişkisi çok büyük oranda yayılmış ve feodalizmin hiyerarşik sistemini oluşturmuştur (Zubritski, vd. 2011:57).

Feodal dönemde büyük toprak sahipleri egemen sınıftır. Gelirlerinin haraç, aidat ve pazar hakkı dışındaki büyük kısmını toprağın işlenmesinden elde ederler. Senyör, lord ve feodal bey olarak isimlendirilen soylu kişilerdir. Bu kişiler yurtluk sahibidirler ve altındaki vassallara toprağın işletme hakkını vermektedirler. Toplumsal hiyerarşinin en alt basamağında köylü ya da serf adı verilen gruplar bulunmaktadır. Köylüler kölelerden farklı olarak toprağın mülkiyet değişimi esnasında toprakla birlikte alınıp satılamamasıdır. Ancak belirtmek gerekir ki köylülerin toprağını bırakıp kaçması ve üretime katılmaması sert cezalar ile cezalandırılmalarına neden olur (Bloch, 1983:126).

Feodal dönemde eşitsizliğin yarattığı sosyal tabakalaşma ve hiyerarşik düzen gittikçe artmıştır. Toplumda bulunan katmanların ayrımı net bir şekilde kategorik bir sistem halinde açıklanabilmektedir. Yine modern sınıf kavramının sadece nüvelerini barındırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Feodalizmin dönüşümünde gittikçe yoksullaşan ve daha sert ezilen köylülerin topraklarını kaybetmeleri ve akabinde işsiz veya gelişen kentlerde birer proletere dönüşmesi bunun kanıtıdır. Dönüşüm sürecinde kentlerde meydana gelen önemli değişimler ve gelişen üretim ilişkileri toplumda bireylerin yeniden konumlandırılmasına neden olmuştur. Kapitalizmin doğuşu ile birlikte modern sınıf kavramı da bugün kullandığımız anlamını kazanmıştır. Kapitalizmin doğuşu ve gelişimi sınıf kavramı için önemli iki düşünür olan Karl Marx'ın ve Max Weber'in açıklamaları ile ele alınmıştır. Daha sonra iki düşünürün sınıf yaklaşımları ele alınmıştır.

1.2.Karl Marx ve Max Weber Karşılaştırılması

Karl Marx'ın ve Max Weber'in yazılarının karşılaştırılması ve yorumlanması sosyoloji literatüründe çok zorlanılan konulardan biridir. Kimileri Weber'in yazılarıyla Marx'ın oluşturduğu şemaya uygunluk gösterdiğini belirtmiştir. Kimileri ise Weber'in, Marx'ın tarihsel materyalizmini eleştirdiğini, hatta çürüttüğünü söylemişlerdir. Weber'i, özellikle "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı eserinde Marx'ın, tam karşısında onun düşüncelerini çürüten bir konumda görürler (Giddens, 2001:23). Söylendiği gibi bu iki düşünürü karşılaştırmak son derece çetrefilli bir meseledir. Öyle ki bu karşılaştırmalar sonucunda bu kadar zıt iki düşünce ortaya çıkmıştır. Giddens'in, bu iki düşünürü analiz etmeden önce kendisine oluşturduğu temel gelecekte karşılaşılabilecek karışıklığının bir nebze çözülmesi adına önemlidir. Giddens, Marx'ın eserlerinin ancak Weber'in ölümünden sonra basıldığını da belirterek bu karşılaştırmaların bir karanlıkta kaldığını söylemiştir. Sonrasında ise Weber'in yazılarında Marx'ı entelektüel bir biçimde eleştirdiğini ancak salt bu amacı gütmeyeceğini söyler

(Giddens, 2001:37). Max Weber yazıları yaşadığı dönem içerisinde Marksist yazarların yazılarına da bir cevap niteliği taşımaktadır. Giddens, bu açıdan Max Weber'in görüşlerini üç ayrı kategoriye sokmuştur. İlki, Weber'in yaşadığı dönem içerisinde güçlü bir siyasi özne olan Almanya'daki Sosyal Demokrat Parti'nin Marksist görüntüsüne karşı aldığı tavidir. İkincisi; Marksist yazarların tarihsel ve sosyolojik anlamda düşüncelerinin, akademik yazıma katkılarını değerlendirmesidir. Son olarak da Marx'ın kendine ait olduğunu düşündüğü fikirler hakkındaki değerlendirmeleridir (Giddens, 2018:126). İki düşünürün karşılaştırılması ilerleme, kapitalizmin yükselişi ve Avrupa'da modern kapitalizmin gelişimi hakkındaki yorumları ile yapılabilir.

1.2.1. Max Weber Karl Marx'a Karşı

İki önemli kuramcıyı karşılaştırmak için dönemin tarihsel arka planını bilmek faydalı olacaktır. Özellikle Almanya özelinde Marx'ın düşünceleri ve gelişen olaylar ile birlikte taraftarlarının pratikleriyle dalgalanan bir Marksizm'i karşısında bulan Weber'in tutumunu anlamak açısından önemlidir. Hiç şüphesiz Marx'ın ekonomik indirgemecilik ile suçlanmasının Weber'in sistem içindeki karmaşıklığı daha iyi çözümlediğini söylemek için tarihsel arka planda oluşan koşulları iyi incelemek gerekir (Wood, 2003:23).² Gelişen kapitalizmin yorumlanmasının yolu bu iki kuramcı için de pratikler içinden geçmektedir.

19. yüzyılın başlarında Avusturya ve Prusya, Almanya'nın siyasi bütünlüğünü sağlamasının önündeki en büyük engellerdir. Büyük ve etkili birer güç olan bu iki eyaletin kendi etnik yapıları da birbiriyle rekabet eden otuz dokuz prenslikten oluşan Almanya'nın birleşmesini engellemektedir. Milliyetçilik akımının da etkisi bu birleşmenin gerçekleşmesinin önünde bir engeldir. Almanya'nın siyasi birliğinin sağlanmasının önünde bir diğer büyük engel ise ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal yapıdır (Giddens, 2001:152). Weber'in karşısında bulunduğu "Marx" işte tam olarak bu toplumsal ve ekonomik yapının temel özelliklerinin yorumlanmasından kaynaklanır.

² Burada Karl Marx'a yöneltilen eleştiri hakkında kısaca şunlar söylenebilir: Max Weber'in tarih anlayışı insanların kültürlerine ve tarihte yaşadıkları değişikliklere ideoloji ve siyaseti birer özerk alan belirleyerek "ideal tip" metodolojisi ile daha iyi bir açıklama getirdiği düşünülmektedir (Wood, 2003:34). Bu düşüncüyü oluşturan tabii ki Marx'ın kuramının kıyas olarak alınmasıdır. Bu övgünün ortaya çıkışı diğer düşünürün kuramlarının yergisine borçludur. Marx'ın, analizinin sistemsal ve abartılı olduğu düşünülerek tarihin karmaşıklığı ve kültürel karmaşıklığı açıklamakta eksik kaldığı ve her şeyi doğrusal bir tarihsel gelişmeyle açıkladığı düşünülür. Bunların yanı sıra ekonominin belirleyiciliği ile her şeyin açıklanmaya çalışıldığı, diğer bir ifadeyle ekonominin her şeyi belirlediğini söylediği düşünülerek eleştirilmiştir (Wood, 2003:47).

Avrupa, kapitalizmin en fazla geliştiği ülkelerden biri olan İngiltere'ye kıyasla ekonomik gelişme anlamında ve eyaletlerin siyasi liberal potansiyelleri bakımından oldukça geridedir. Almanya bir bakıma hala ortaçağı yaşamaktadır. Büyük toprak sahibi aristokratlar yönetimde ve ekonomide gücü elinde bulunduranlardır. Henüz yeni yeni ortaya çıkmakta olan alman burjuvazisinin yönetimde ve ekonomide bir hakimiyeti bulunmamaktadır. Yine de Avrupa'da meydana gelen önemli siyasi gelişmelerin Almanya'yı etkilememesi düşünülemez. Özellikle 1789'da Fransa'da harekete geçen kapsamlı siyasi değişim akımı Almanya'nın iç atmosferini de pekala etkilemiştir (Giddens, 2001:65).

Avrupa merkezli bu ilerleme ve kapitalizmin gelişimi esnasında Marx, Almanya özelinde bir devrim beklemektedir. İlk eserlerini bu beklenti ile yazmıştır (Giddens, 2018:78). Marx, Almanya'nın toplumsal ve ekonomik olarak geri kalmışlığının farkında olmasına rağmen bir devrim ile tekil bir özgürleşme yaşanacağı kanısındadır. Kimilerine göre Marx'ın sahip olduğu doğrusal tarih anlayışı, yani Marx'ın tarihsel materyalizmi, Almanya'da kendisini gösterecektir. Şöyle ki Marx, 1844 yılında verdiği eserlerde devrim beklemektedir. 1847'de ise bunun bir burjuva devrimi olacağı ve arkasından proleter devrimin geleceğini söylemiştir (Giddens, 2001:113).

Almanya bir burjuva devrim eşiğine geldiği için ve bu dönüşüm esasen Avrupa uygarlığının daha gelişkin koşullarına denk geldiği ve 17. Yüzyıl İngiltere'sinden, 18. Yüzyıl Fransa'sından çok daha gelişmiş bir proletarya ile tamamlanacağı için, yani Alman burjuva devrimi bir proleter devrimin ancak doğrudan bir "önoyunu" olabileceği için; komünistler, esas dikkatlerini Almanya'ya yöneltiliyorlar (Marx, Engels, 2015:42).

Marx, Alman burjuvazisinin zayıflığını görmektedir. 1844 devriminin başarısızlığına rağmen Marx devrim umutlarını tüketmemiş, bunu olumlu bir deneyim olarak görmekle birlikte bu konudaki eleştirilerini de belirtmektedir. Marx, Komünist Manifesto'da kitabın Fransa'da egemen olan burjuvazinin baskısı altında yazıldığını belirterek, bu yazının Alman burjuvazisinin henüz yeni feodal mutlakçılık ile mücadeleye geçtiği bir dönemde Almanya'ya girdiğini söylemektedir. Marx, Alman filozoflarının Manifesto'yu özümlediklerini, ancak Fransa'daki koşulların Manifesto ile Almanya'ya gelmediğini göremediklerini söyler. Marx, yine de özellikle Prusya burjuvazisinin feodal mutlakçılığa karşı verdiği mücadelenin liberal harekete önem kazandırdığını söylemektedir (Marx, Engels, 2015:54).

Almanya’da 1848’in başarısızlığı liberaller adına umut kırıcı olmuştur. Bismarck’ın başarılarıyla hegemonyasının artması Almanya’da geleneksel ekonomik ve toplumsal yapının sürmesine neden olmuştur. Bu manzara Weber’in düşünce yapısını da etkileyecektir. Weber’e geçmeden önce Marx’ın Almanya özelinde yanıldığını söylemek basit olacaktır. Bu nedenle Marx ve dönemin önemli siyasi aktörlerinden Ferdinand Lassalle’nin aralarında kurdukları ilişki ve Lassalle’in kurduğu hareketin rolü önemlidir. Sosyal demokrat hareket Marx’ın düşüncelerini kabul etmekle birlikte kurucusu ve lideri Lassalle öncülüğünde farklı pratikler göstermektedir. Bu ikircikli yapı hareket içinde de bir bölünme yaşanmasına neden olmuştur. Lassalle, kabul ettiğinin öne sürdüğü Marx’ın kapitalizm teorisine pratikte uymamaktadır. Giddens, bu konuyu verdiği şu örnekle açıklar: alman proleterlerinin, bir proleter devrim için gerekli koşulları sağlayacak burjuvazi devrimine katkı sağlamak adına ağırlığını burjuvaziden yana koyması gerekecektir. Marx bunu öngörmüştür. Ancak Lassalle, proleterleri burjuvazi ile bir işbirliği yapmaktan uzak tutmaktadır (Giddens, 2001:78). Lassalle, liberallerden uzak durarak evrim ve devrim aşamalarının Marx tarafından oluşturulan teorisine uymamaktadır. Bu durum Marx’ın sunduğundan farklı bir tarihsel akışı da beraberinde getirmektedir. Liberallerin 1848 başarısızlığı ve proleter hareketlerin uzak durması hegemonyasını sağlamlaştıran Bismarck’ın Almanya’yı birleştirmesi için uygun ortam sağlamıştır. Siyasal bütünlüğünü sağlayan Almanya’da bu birliği sağlayan burjuva devrimi değil, geleneksel yönetimin iktidarını pekiştirmesiyle olmuştur. Hızlı ekonomik gelişme ve sanayileşme burjuvazinin iktidarında gelişmezken marksistler ve liberaller için Fransa’da ve İngiltere’de gerçekleşen tarihsel gidişat gibi olmamıştır. Bu iki grup alman toplumsal yapısında kendilerini konumlayacakları konumu kavrayamamıştır. Bu aşamada sosyal demokrat parti içinde Marx’ın görüşlerinin savunan grup, Lassalle’in vurgularından da etkilenerek kapitalist bir devleti eşit oy hakkı ile içeriden ele geçirerek devireceğini düşünmektedir. Bir sınıfın gittikçe yoksullaşacağını, oluşan iki sınıfın keskin hatlarla ayrılacağını ve kapitalizmin kendi nihai çöküşünü er geç gerçekleştireceğini düşünmüşlerdir. Bunun için devrimci bir eylemliliğe gerek duyulmamıştır (Giddens, 2018:151). Weber, Almanya’nın işte bu tarihsel gidişatıyla karşı karşıya kalmıştır. Elbette yaşadığı/gördüğü koşulların düşüncelerini etkilediği söylenebilir.

1.2.2. Max Weber ve Marksistler

Max Weber’in Almanya’nın siyasal bütünlüğünü sağlayan ve bunu bürokrasi yoluyla yapan siyasi iktidarın başarısını takdir etmesi onun sosyolojik bakış açısının ve siyaset yaklaşımının genel özetidir. Weber siyasi iktidarın kullanımındaki gerçekliğin bu şekilde tezahür

edebileceğini söylemiştir (Giddens, 2001:210). Kendi konumu için liberaller, muhafazakarlar veya proleterler safında olduğuna dair bir şey söylemek güçtür. Proleter sınıfının oluşumunda eksiklik gördüğünü ve ülkeye siyasi liderlik edemeyeceğini söylemektedir. Yine de Sosyal Demokrat Parti içerisinde yer alan “Marxçı” gruplarla birlikte eşit oy hakkını savunduğu görülmektedir. Diğer yandan proleter önderlerin verdiği devrimci mücadelenin Sosyal Demokrat Parti’nin pratikleriyle uyumlu olmadığını da belirtir. Weber, Sosyal Demokrat Parti’nin bir alternatif olmaktan çok sisteme uyumluluk gösterdiğini ve partini devleti değil, devletin partiyi ele geçireceğini düşünmektedir (Giddens, 2001:215). Weber, aristokrasinin zayıflayan yönünü görmekte ve yok olacağını sezinlemektedir. Bu nedenle liberal burjuvazi güçlendirilmeli ve sanayileşmiş güçlü bir ekonomi ile oluşan toplumun siyasi bir demokrasiyle bütünleşik Alman devletinin iktidarı olacaktır. Weber, bunun yolunun parlamentoda kurulacak gerçek siyasi iktidar ile mümkün olabileceğini düşünmektedir. Almanya’da kurulacak bir sosyalizmin ise Bismarck yönetiminde artan bürokrasinin daha da artması manasına geleceğini ve bunun siyasi alana ve ekonomik alana yansıtacağını söylemiştir. Weber, Bismarck’ın hegemonyasını kontrol edilemeyen bir bürokratik anlayış olarak görmüş ve bu kontrolü sağlayabilecek siyasi liderliğin çıkmasına bir engel olarak görmüştür. Kurulacak olası bir sosyalizmin bu kontrol edilemeyecek bürokrasiyi arttıracak olduğunu ve ancak bir krallıkta olabileceği kadar sosyalist düzen olabileceğini söylemiştir (Giddens, 2018:165).

Weber, hayatının son dönemlerinde parlamento içinde Sosyal Demokrat Parti’nin güçlendiğini gördükçe gerçek siyasi iktidarın buradan çıkacağına olan inancı artmıştır. Sosyal Demokrat Parti’den kendini ayıramadığını yine bu dönemde açıklamıştır. Weber, Sosyal Demokrat Parti halini almış Marksizm’in Almanya iç siyasetinde, Marksizm’in öngördüğü teori ile partinin pratiği arasındaki tutarsızlığı düşüncesi her zaman devam etmiştir. Sosyal Demokrat Parti’nin hedeflerinin gerektirdiğinden çok farklı bir rol oynadığını ve bunun partinin bir yazgısı olduğunu düşünür (Giddens, 2001:176). Weber’in Marksizm karşısında bu tavrı iki büyük düşünür için tarihsel gerçeklik içinde böyledir. Ancak buradan hareketle birbirlerini onadıkları yahut birbirlerinin düşüncelerini çürüttüklerini söylemek doğru değildir. Sosyal bilimlerin bu iki büyük kuramcısının sınıflara verdikleri önem kapitalizmin gelişimini analiz etme isteğinden kaynaklanır. İki farklı yaklaşımın bir birikim olduğunu düşünerek sosyal bilimlerin ilerlemesine katkı sunduğunu görmek gerekir.

1.3.Marx ve Kapitalizmin Gelişimi

İlerleme ve aydınlanma ile bir yandan insanlığın kültürel ve siyasal alanda gelişimi sağlanırken diğer yandan insan aklının ve doğasının özgürleştiği varsayılır. Tarihin aşamalı bir evrimi olarak görülmüş ve toplumların geçiş biçimleri ortaya çıkmıştır. Ticari toplum ise bunun en son mükemmel aşaması olarak görülmüştür. Aklın özgürleşmesi ve gelişimi teknik ilerlemenin de nedeni olmuştur. Teknik ilerleme ile üretim araçları çeşitlenip mükemmelleşmiştir. Maddi iyileşmelerin artışı uzmanlaşmış zanaatları geliştirir, kent ile köy gelişir ve nihayetinde atölyeler ve iş bölümü zenginleşmektedir. Batıl inançların azalması, akılcılığın gelişimi özgürlüğün de artışının nedenidir. Ticari toplum nüvelerinin insanlığın, tarihinin başlangıcından bu yana içinde barındırdığı düşünülmektedir. İnsan doğasında değiş-tokuş, mübadele ve takas her zaman bulunurken bu köklerin uzantıları kapitalizme eriştiğinde ilerleme ve aklın da özgürleşmesiyle gelişen iş bölümü uzmanlaşma ile iktisadi bir kalkınmayı da beraberinde getirir. Diğer bir ifadeyle toplumsal geçiş biçimlerinin doğal akış seyri içerisinde kapitalizm iş bölümünün ve ticaretin gelişip, olgunlaşmasından doğmuştur (Wood, 2003:78). Marx, ticari toplumun gelişmesini ve toplumsal geçişin doğal seyrini tarihsel olayları göstererek de açıklamıştır. Kapitalizmin gelişiminde somut koşulların etkinliği de böylece açıklanmış olmaktadır.

Amerika kıtasının keşfedilmesi, Ümit Burnu'nun dolaşarak yeni ticaret yollarının keşfedilmesi Avrupa'da burjuvazi sınıfının önünde yeni alanlar açmış ve yükselmesine olanak sağlamıştır. Asya kıtasında Hint ve Çin pazarlarının ele geçirilerek sömürülmesi, yeni keşfedilen Amerika kıtasının sömürülmesi denizcilikte, sanayide büyük gelişmelerin olmasına ve ticaretin büyük bir atılım gerçekleştirmesine neden olmuştur (Marx, 2006:36). Amerika kıtasında altın ve gümüş madenlerinin bulunması kıtanın sömürülmesine ve kıtada yaşayan yerli halkın soykırıma uğramasına ve köleleştirilmesine neden olmuştur. Sömürünün burjuvazi açısından önemli getirisi sermaye yoğunluğunun yaşanmasıdır (Marx, 2003:75). Altının ve gümüşün dolaşıma girmesi, Hint ve Çin pazarlarından yeni getirilen ürünler burjuvaziye yükseltirken, toplumsal sınıf durumlarında önemli değişikliklerin başlangıcı olmuştur. Feodal sistemin toprak mülkiyetine tanıdığı büyük avantajlara ve emekçi sınıfa vurulan darbeler toplumun tarihsel gelişiminin yeni bir evreye geçtiğinin habercisi olmuştur (Marx, 1968:13). Yeni ticaret yollarının keşfedilmesi, pazarları ve dolayısı ile ticaret hacmini de artırmıştır. Burjuvazi sınıfı önündeki feodal engellerden kurtularak yükselmesini sürdürmüştür.

Ellen Meiksins Wood (2003), "kapitalizm demokrasiye karşı: tarihsel maddeciliğin yeniden yorumlanması" adlı eserinde kapitalizmin yükselişini Marx'ın nasıl gördüğünü incelemiştir.

Wood, Marx'ın toplumda gerçekleşen iktisadi değişimin özelliklerine odaklanırken ortaya çıkan üretim biçimlerine önem verdiğini söylemektedir. Sadece sermaye yoğunlaşmasının ve ticaretin gelişiminin kapitalizmi doğurmayacağını, eski iktisadi faaliyetlerin olgunlaşmasından değil çözülerek değişmesinden kaynaklandığını Marx'a dayandırarak söylemiştir. Feodalizmde var olan tarımsal ilişkilerin dönüşümü yine bu ilişkilerin içerisinde cenin halinde bulunan kapitalist ilişki dinamiklerini ortaya çıkardığını savunur. Marx'ın ilk dönemlerinde kapitalizmin varlığının ortaya çıkışını ereksel biçimde açıklamadığını söyler ve sonraki dönemlerde kapitalizmin varlığını varsayarak analizlerini ilerlettiğini söylemektedir. Kapitalizmin gelişiminin kendi özgün koşullarının bulunduğunu ve bu koşullarında coğrafi farklılıklar ile yine değişkenlik gösterdiğini savunur (Wood, 2003:147). Bütün bu düşüncelerini Marx'a dayandırmıştır. Tutarlı yönleri olmasına rağmen wood kapitalizmin doğuşunu temelsiz bir teori olarak bırakmakla kalmamış, bir karmaşaya da yol açmıştır. Bu karmaşıklığının nedeni kitabında Max Weber ve taraftarlarının eleştirilerine karşı Marx'ı aklama çabası olarak görülebilir.

1.3.1. Sermaye Birikimi ve Tefecilik

Tekrardan Marx'ın sermaye birikimleri doğrultusunda kapitalizmin gelişimini nasıl gördüğüne, onun yazıları kaynak alınarak bakmak gerekir. Artan sömürünün ve ticaretin yol açtığı sermaye birikimini yanı sıra sermaye birikiminin en önemli bir diğer nedeni tefecilik faaliyetleridir. Artan tefecilik ile biriken sermaye tefeci sermaye diğer bir ifadeyle faiz getiren sermaye olarak adlandırılmaktadır. Marx tefeci sermayenin gelişimini diğer iki sermayenin gelişimine bağlamıştır. Bunlar tüccar sermayesi ve para-ticareti sermayesidir. Bu üç sermaye türü Eski Roma'da cumhuriyetin son yıllarından itibaren antik koşulları içerisinde gelişim göstererek en yüksek düzeyine ulaşmıştır (Marx, 2013:213). Üretim araçlarının dağınık olarak bulunduğu hallerde tefecilik faaliyetleri serveti bir araya toplayarak sermaye yoğunlaşmasını sağlamaktadır. Tefeciliğin bu hareketleri üretim tarzını doğrudan değiştirmez ancak üretim ilişkilerinin üzerine bir kan emici gibi yapıştır. Tefeciliğin gittikçe zayıflaması sonucu üretim ilişkilerinin yeniden üretimi her geçen zamanda daha zor şartlar altında gerçekleşir. Tefecilik antik dünyada belirginliğini arttığı dönemde kölelerin veya feodal beylerin nefretini kazanmıştır. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip yurttaşların politik statüsü belirlenirken artı üretimin tüketilmesi sonucu kölelerin ve feodal beylerin tefeci sermayenin yardımına ihtiyaç duymuştur. Üretim tarzında bir değişiklik meydana gelmemesine rağmen borçlanan feodal bey üretimin yeniden sağlanmasının koşullarını gittikçe zorlaştırmaktadır. Bunun nedeni ise

kendisinin de tefeci sermaye tarafından ezilmesidir. Gidişatın sonunda toprak sahibi feodal bey veya köle sahibi yerini tefeci sermayenin bireylerine bırakır. Antik Roma da şövalyeler bunun örnekleri olarak gösterilebilir. Büyük topraklara sahip zengin feodal beyler tefeci sermaye tarafından yok edilirken diğer taraftan küçük üreticiler tümüyle yoksullaşmıştır. Tefecilik faaliyetleri böylece önemli miktarlarda sermayenin oluşmasına ve yoğunlaşmasına neden olmuştur (Marx, 2013:213).

Tefecilik faaliyetleri antik ve feodal dönemlerde servet dağılımları ve feodal dönemde mülkiyet üzerinde yok edici bir etki yapmıştır. Kısmi olarak üretim araçlarının sahibi olarak görünen küçük köylü ve küçük kasabalı da bu avantajlarını kaybederek tefeci sermaye karşısında direnememiştir. Serflerin sınırlı bir çerçevede var olan mülkiyet edinme hakları daha da kötüleşen ekonomik koşullarla birlikte yok olmuştur (Solmaz, 2016). İleride proletaryanın büyük çoğunluğunu oluşturacak bu kitleye küçük toprak sahipleri, zanaatkarlar ve benzerleri gibi sermayenin ve gelişen kapitalizm karşısında direnemeyenler de katılacaktır. Sermayenin yoğunlaşmasıyla daha ilk dönemlerden büyük işsiz kitleler de oluşmaya başlamıştır.

Manüfaktüre bağlı ekonomik örgütlenmenin lonca sistemine göre daha gelişkin ve kitlesel bir üretimi söz konusudur (Marx, 2003:78; Marx, 2006:215). Lonca sisteminde üretimi yapan usta ve çırak üretim sürecinin tamamını görebilmektedir. Usta sınırlı sayıda çırak yetiştirir ve aralarında bir çıkar farkı yoktur. Üretim aracı ile üretici arasındaki bağ kopmadığı gibi üretici üretim aracına da sahiptir. Manüfaktür tipi üretim tarzında üretici üretim aşamasına kesintisiz olarak hakim değildir. Hammaddelerin dünyanın farklı yerlerinden gelmesi ve montajlanmasında üretim sürecini takip açısından bir kesinti oluşur. Lonca sisteminde ve manüfaktür üretim tarzında usta ve çırağın el emeğinin üretim sürecindeki önemi büyüktür, büyük fabrikaların ortaya çıkmasıyla birlikte insanla ile üretim aracı arasında kurulan bağ makineler ile zayıflamıştır. Buhar ve çırığın bu gelişimde büyük öneme sahip olduğu görülmelidir (Solmaz, 2016:133). Artık üretimin belli zamanda ve belli yerlerde gerçekleşmesi için çok sayıda insana ve onlar arasında gerekli olan iş bölümüne ihtiyaç duyulmuştur.

Kapitalizmin gelişimi başlarken büyük miktarlarda üretimler ortaya çıkmıştır. Marx, sermayenin de oluşumunu üç aşamada açıklar. İlk aşamada sermaye sahibi kapitalist meta pazarında ve emek pazarında birer alıcı olarak bulunmaktadır. Kapitalist bu pazarda satın almaktadır ancak bunu geri satmayı düşünerek yapmaktadır, bu nedenle de parasını metalara dönüştürmektedir. Marx, bunu P-M dolaşımı olarak ifade etmiştir. Marx, ikinci aşamada kapitalistin dönüştürdüğü metaları üretken bir şekilde tüketerek daha fazlasını elde etmek isteyeceğini söylemektedir. Kapitalist son aşamada pazarda satıcı olarak bulunur ve metalarını

tekrardan paraya dönüştürür. Bu ise M-P dolaşımıdır (Marx, 2020:153). Marx, sermayenin dolaşım formülünü şöyle açıklar; P-M...R (Üretken sermaye)...M'-P'. M ve P'nin dolaşım içerisinde artı değer ile artması onları M' ve P' olarak göstermesine neden olmuştur. P' kendini genişleten sermayeyi ifade etmekte ve paranın dolaşımının işlevi, amacı ve sonucudur. Ancak P'nin dolaşımında tekrar paraya dönüşmesi P'nin değil M'nin bir işlevidir (Marx, 2020:158). Kapitalistin rolü budur, bu arada proletarya emek gücü ile ortaya çıkardığı M'sini kapitaliste satarak karşılığında bir gelir (P) elde edecektir. Bunun ile tekrardan üretime katılabilmek için hayatını idame ettirebileceği ihtiyaçlarını (M) alır. Görüldüğü üzere proletaryanın dolaşımı M-P-M şeklinde gerçekleşmektedir. Kapitalist ise fazladan emek gücüne sahip olur ve bununla sermayesini büyütür. Zira proletaryanın emek gücünün tam karşılığını ödemez, artı değeri sağlayan da budur. Sermaye böyle gelişir (Solmaz, 2006:136).

1.3.2. Karl Marx'ın Sınıf Yaklaşımları

Karl Marx, 1883 yılında hayata veda ettiğinde henüz eserlerini tamamlamamıştır. Marx, sınıflar konusunun ayrıntılı analizini yapmak istediği Kapital'in üçüncü cildinde bu kısmın tamamlanamadığı görülür. Yine de Marx'ın sınıfa dair düşünceleri diğer yazımlarından çıkarılabilir. 19. Yüzyılda Avrupa'da ve özellikle İngiltere'de değişen toplumsal hayatı sıkı bir şekilde gözlemleyen Marx, topluma dair düşüncelerinde sınıfların keskin ve net bir şekilde ayrıldığına şahit olmuştur.

Karl Marx, toplum analizlerinde sınıfı bir araç olarak kullanmaktadır. Toplumda var olan sınıfların sergilediği değişimler ve tavırlar ile kapitalizmin doğasını açıklamak, toplumun ve kapitalizmin hareket yönünü belirlemek istemiştir. Marksizm'de sınıf kavramı kapitalizmin yasalarını açıkça ortaya koymak için diğer tüm dinamiklerin üstünde görülmüştür (Öngen, 2006).

Marx, insanların üretim süreçlerinde gerekli olan ve iradelerinin bir etkisi olmayan bir takım bağlar geliştirdiklerini söylemektedir. Bu bağlar üretim ilişkilerinin içerisinde yer alan maddi üretim güçlerinin bazı gelişme süreçlerine denk gelmektedir. Sonuç olarak kurulan tüm üretim ilişkileri *toplumun ekonomik yapısını* oluşturmaktadır (Marx, 1993:25). Öyleyse insanların üretim süreçlerinde girdikleri ilişki onların sınıfsal konumunu belirlemektedir. Ayrıca üretim süreci ve sonucunda doğan maddi koşullar ile bu süreç içerisinde kurulan ilişki insanların etkisinden ve isteklerinden bağımsızdır. Altının çizilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise üretim sürecinde ortaya konan emek, toplumu ve maddi koşulları var etmektedir.

Marx, tüm insanlık tarihini sınıf çatışmalarından doğan sınıf mücadeleleri tarihi olarak görmektedir. Kapitalizmin doğuşunu ve gelişimini gözlemlerken bu toplumun sınıfsal açıdan değerlendirerek sınıfların var olduğu en gelişmiş toplum olarak görmektedir. Marx, eserinde kapitalist toplumun çözümlemesini yaparken toplumun temelde belirleyiciliğinin üretim ilişkileri üzerinde yükseldiğini ve bu üretim ilişkilerinin etkisindeki dinamikleri görmüştür. Bu bağlamda iki önemli nokta karşımıza çıkmaktadır. Birincisi: üretim ilişkilerini toplumu var eden etkisi ve sınıflarının oluşumunu sağlayan tüm dinamikleri temel olarak etkilemesidir. İkinci olarak tarihin doğrusal çizgisinde sınıfların varlığı ve çatışmalarının devamlılığının sürekliliğidir. Marx (2013:165), Kapital'in üçüncü cildinde şu sözlere yer verir;

“Ödenmemiş emeğin doğrudan üreticilerden çekilip alınmasının özel ekonomik biçimi, doğrudan üreticinin kendisinden doğan ve kendisi de belirleyici öge olarak onu etkileyen, yöneten ile yönetilen ilişkisini belirler. Ama bunun üzerine de, üretim ilişkilerinin kendisinden doğan iktisadi topluluğun tüm oluşumu, böylece de aynı zamanda onun özel siyasal biçimi yerleşmiştir. Tüm toplumsal yapının ve onunla birlikte egemenlik ve bağımlılık ilişkisinin siyasal biçiminin, kısacası buna uygun düşen özel devlet biçiminin, en içteki sırrını, gizli temelini açığa vuran şey, her zaman üretim koşullarına sahip olanlar ile doğrudan üreticiler arasındaki ilişkidir.”

Marx, kapitalist tarafından elde edilen artı değerın hem kendisin hem de ücretli emekçinin sınıfsal konumlarını belirlediğini söylemektedir. Bununla beraber bu ekonomik eşitsizliğin oluşturduğu toplumda iktidara yansıyan bir siyasal yönetimden bahsetmektedir. Bu siyasal yönetim tüm faaliyet haklarıyla birlikte yine onun sınırları içerisinde devlet tarafından kullanılmaktadır. Marx, sınıfların oluşumu ve üretim ilişkilerini etkisini böyle açıklamaktadır. Tarihin doğrusal bir çizgide ilerlediği, sınıf ve sınıf çatışmaların varlığının sürekliliği ile insanın amaçları doğrultusunda nesnel hedefler peşinde koştuğu Marx ve Engels (1994:129) tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir;

“Tarih hiçbir şey yapmaz, ‘engin zenginliğe sahip değildir’ o, ‘savaşımara girişmez’! Tesine, bütün bunları yapan, bütün bunlara sahip olan ve bütün savaşımara girişen, insandır, gerçek ve yaşayan insan; hiç kuşkunuz olmasın, insanın kendi ereklarını gerçekleştirmek için kullanan –sanki kendi başına bir kişiymiş gibi– tarih değildir; tarih, kendi öz erekları ardından koşan insanın etkinliğinden başka bir şey değildir.”

Marx, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, yazısında Fransa'da yaşayan küçük köylülerin neden bir sınıf oluşturmadığına dair düşüncelerini aktarmıştır. Marx'a göre küçük köylüler olarak tanımladığı bu toplumda yaşayan insanlar aynı koşullara sahip olmalarına rağmen ilişkileri gerçek değildir ve bu nedenle bir kitle oluşturmaktadırlar. Küçük köylülerin üretim tarzları

aralarında gerçek bir ilişki kurulmasına olanak vermek yerine insanları birbirinden ayırmaktadır. Bu insanların birbirinden ayrılmalarına neden olan aynı zamanda nesnel çıkarlarını ve biriktirip yaşattıkları kültürlerini diğer sınıfların nitelikleri ile karşı karşıya getiren *ekonomik koşullar* onlara bir sınıf olma özelliğini kazandırmaktadır. Ancak köylülerin yaşadıkları yerdeki somut koşulları onlar arasında bir ortaklık, ulusal bir bağ ve siyasal bir birliktelik yaratmadığı için bir sınıf olma özelliği gösterememektedirler (Marx, 2016:76). Marx, üretim ilişkilerinin şekillendirdiği diğer unsurların da sınıf olma özelliği kazanmak için önemli olduğunu vurgulamıştır. Altı çizilmesi gereken bir diğer konu ise Marx'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere sınıf olmanın bir sınıf bilinci gerektirdiğidir.

Marx'a göre kapitalist toplumda üretim ilişkilerinin belirlediği burjuvazi ve proletarya diye tanımlanan iki sınıf mevcuttur. Sınıfların üretim ilişkilerinde konumlanmasının en önemli unsuru üretim araçlarına sahiptir. Burjuvazi üretim araçlarına sahip, proletarya ise üretim araçlarına sahip olmayan sınıftır. İki sınıf arasındaki çatışmada burjuvazi, proletaryanın emeğini sömürür ve ürettiği değere el koymaktadır (Marx ve Engels, 2015:34). Kapitalist toplum bu iki sınıfın çatışmaları ile sürmektedir. Bu çatışmaların sonucu zorunlu olarak toplumu sınıfsız bir topluma götürecektir. Marx, burjuvazinin kar hırsının bu çatışmaları artıracığını söylemektedir. Ona göre burjuvazi kendi mezarını kazmaktadır (Marx ve Engels, 2015:41)

1.4.Max Weber ve Kapitalizmin Gelişimi

Marx'ın sosyal bilimlere katkılarıyla ve ülkemizde Marksist çalışmaların yoğunluğu ile kapitalizme dair hırs, kazanmak tutkusu, sömürü ve hilekarlık gibi algılar oluşmuştur. Max Weber, kazanma hırsının ve yüksek kar oranları elde etmek isteğinin kapitalizmi tanımlayan şey olmadığını aynı zamanda bunun kapitalizmin ruhunu da yansıtmadığını savunmaktadır. Kapitalizmin, irrasyonel biçimde geliştirmiş büyük açlık ve elde etme güdüsü değildir. Kapitalizm bu irrasyonelliği yok eden rasyonel düşünme ile dengelenmesidir ve bununla aynı şeydir. Kapitalizmin hareketleri düzenli, rasyonel ve hep yenilenen kazançtır (Weber, 1997:25). Kazanç isteği ve kar elde etme güdüsü tarih boyunca sürekli var olmuştur. Tüm toplumlar istekleri içinde barındırmıştır. Ancak tarihte sadece bir defa rasyonel çalışma ve kar elde etme isteği birleşmiş ve modern zaman dilimlerinde Batı'da varlığını göstermiştir (Aron, 1986:123). Weber, Batı'nın bu farklılığını ve özgünlüğünü göstermek istemiştir. Batı'da ortaya çıkan kapitalizmin etkilendiği süreçleri görmüş ve bunların nedenleri hakkında yazılar yazmıştır.

Reform süreçlerinin etkisi ve çalışma disiplinine Protestan ahlakın etkileriyle kapitalizmin gelişimi arasında bağlantılar kurmuştur (Wood, 2003:76).

Weber, modern kapitalizmin esas olarak iki şarta bağlı olduğunu ve böyle var olduğunu söylemektedir. Bu şartlardan ilki, gerekli ikincisi ise yeterli şartlardır. Kentleşme, burjuva sınıfının ortaya çıkışı, üretim teknolojisinin gelişmesi ve rasyonel hukukun ortaya çıkması kapitalizmin gerekli şartlarıdır. Ancak Weber'e göre bu şartlar sadece biçimsel olarak kapitalizmi var edebilirler, kapitalizmin özünü onun deyişiyle ruhunu oluşturan yeterli şart Protestan ahlakıdır (Weber, 2012:215, Weber, 1997:73). Modern kapitalizmin karakterini kazanması ancak böyle mümkündür.

1.4.1. Protestan Ahlakı ve Kapitalizm

Max Weber, kapitalizmin ekonomik koşullarının gelişmesinden önce ideolojik olarak şartların oluşması gerektiğini düşünmüştür. Sadece ekonomik olguların meydana gelmesi ile kapitalizmin oluşması mümkün olsaydı her yerde doğacağını ve gelişeceğini ancak böyle olmadığını düşünmektedir. Kapitalizmin her yerde gelişmemesinin nedeni olarak, onun ruhunu oluşturan yeterli şart Protestan Ahlakının bulunmayışıdır. Weber, Protestan Ahlakında kapitalist bakış açısının var olduğunu söylemektedir. Protestan ahlak, başarılı ekonomik faaliyetlerin ve sonucunda kazanmanın, dinin istenebilir etkinlikleri olarak görmüştür (Bodur, 1991:93).

Raymond Aron (1986:75), Weber'in kapitalizm ile Protestan Ahlakı arasında kurduğu nedensel bağı üçe ayırarak göstermiştir.

Birinci Bağ: Toplumda yaşayan bireylerin ekonomik durumları ve o toplumun ekonomik yapısı ile Protestanlıkla bağı, pozitif bir bağıdır. Katoliklerin ve Protestanların birlikte yaşadığı ülkelerde, Protestan bireylerin ekonomik durumları daha iyidir. Ülkede din ve mesleklere dair yapılan çalışmalarda Protestan inancına sahip bireylerin statü bakımından üstün olduğu görülmektedir.

İkinci Bağ: Avrupa'da reform süreçlerinin başlamasının ardından reformları hızlı adapte olan ülkeler ile bu ülkelerde modern kapitalizmin gelişimi arasında pozitif bir bağ mevcuttur. Protestan nüfusun yoğun olduğu Hollanda, İngiltere, Almanya, Amerika gibi ülkelerde kapitalizmin gelişimi buna örnek gösterebilir. Keza Yunanistan, İtalya, İspanya ve Portekiz gibi Katolik nüfusun yoğun yaşadığı ülkelerde geri kalmışlık da bu durumu kanıtlayıcı niteliktedir.

Üçüncü Bağ: Batı’da reformların etkisinde gelişen uygar kentlerin burjuvazisi rasyonel bir ekonomik anlayışla güçlenmiştir. Bu gelişmelerin en önemli nedeni kentlerde çalışmayı ahlaki bir erdem olarak gören Protestanlıktır. Protestanlığın ahlaki öğretisi ile rasyonel ekonomik anlayışın birleşimi modern kapitalizmin doğuşunda büyük rol oynamıştır (Wood, 2003:282, Aron, 1986:165).

Weber’e göre yaratıcı ile insanın aralarında bir aracıya ihtiyaç yoktur. Aracılık anlayışının reddedilmesi insanın bilincini ve odağını doğaya vermesine ve doğal düzenine dönmesine neden olmuştur. Bilimsel araştırmaların önü açıldıkça “dünya büyüden temizlenmeye” başlamıştır. Yahudilik ile başlayan ve artan günah ve batıl inançların bilimin ilerlemesi karşısında engeller kaldırılmıştır (Weber, 2012:79). Weber, dini görüşlerin sosyal hayatın her alanında açtığı ekonomik ve bilimsel ilerlemelerin önünde engel olan mistik havayı dağıtmak istemiştir. İnsanın kurtuluşunun ancak yaratıcının eline olduğu ve bunun yolunun onun için çalışmaktan geçtiğini düşünmektedir. Dini kurumların yardımları ile insanın kurtulmasının mümkün olmadığını söylemektedir (Torun, 2003:75).³

1.4.2. Max Weber’in Sınıf Yaklaşımları

Max Weber, modern kapitalizmin gelişiminde önemli bir unsur olarak kentlerin gelişimini görmektedir. Batı uygarlığında hızla gelişen kentler modern kapitalizmin doğuşunun ve büyümesinin birer basamaklarıdır. Eski çağlarda kentler sadece tüketim merkezleri olarak görülürken artık gelişen kentler hem tüketim hem de üretim merkezleri haline gelmektedir. Weber, kentlerin, üreticilere siyasal ve kültürel anlamda bir önem kazandırdığını düşünmektedir. Kentlerin gelişmiş ticari yapısı ve para kazandırma imkanları üreticilere “çalışma ahlakı” doğrultusunda fırsatlar ve imkanlar vermektedir (Max Weber, aktaran Wood, 2003:234).

Weber’in üretim ve tüketim merkezleri olarak atfettiği kentlerin gelişimi ve gelişimin çalışma ahlakı ile birleştirilmesi gerektiği düşüncesinde iki önemli nokta vardır. İlk olarak Weber, kentlerin üreticilere verdiği fırsatları düşünürken üretici grubunda üretim araçları sahiplerini diğer bir ifadeyle kapitalistleri ve üretim araçlarına sahip olmayanları yine başka bir ifadeyle proletaryayı birlikte düşünmektedir. İkinci önemli nokta ise çalışma ahlakı düşüncesinin temel

³ Ortaçağ’da Avrupa’da sosyal ve ekonomik hayatta önemli yer kaplayan yardım yükümlülüğü için bknz; Robert Castel, “Ücretli Çalışmanın Tarihi”.

altyapısıdır. Ki bu düşüncenin üretici grubu içerisinde farklı hiyerarşik konumlandırmalar olmasına rağmen bir arada olmalarını açıklamaktadır.

Weber, rasyonelleşme sürecini bir bütün olarak görmektedir. Rasyonel iktisadi davranışlar ve Protestan Ahlak öğretisi ticari toplumu oluştururken aşamalarından biri de üretimi bir bütün halinde örgütlemesidir. Üretimin bütünleşmesi ve örgütlenmesi basitçe kar hırsına ve artı değer büyüyen sermayeye bağlanamaz. Protestan Ahlakın, öğretisi çalışma ahlakı, ticareti ve üretkenliği artırırken modern kapitalizmin gelişimini sağlamaktadır. Weber, çalışma ahlakını tanrı buyruklarıyla özdeşleştirirken bu iyi davranışların üretici grubunda sermayedara aitliğini de üstü kapalı vurgulamıştır. Zira çalışma ahlakı liberal iktisadi düşünce ile yerleşmiş açıklamalardan farklı değildir. Bu açıklamalar proletaryanın, sermaye ve dolayısı kapitalistlerle birleştiği düşünülerek üretimi kapitalistin meziyetleri arasında gösterir. Bu durumun günlük konuşma dilimize yansması üzerine sıkça karşılaştığımız haberlerden örnek verilebilir; “tekstil üreticileri ve işçi sendikaları arasında anlaşmazlıklar çıktı.” (Wood, 2003:128). Örnekten de görüldüğü üzere dilimize yerleşen kalıplarla üreticilerin, üretim araçları sahibi olduğunu varsayılmaktadır. Weber, üretici grubuna yaklaşımında kullandığı çalışma ahlakı ilkesi ile klasik iktisadi düşünceden ayrılmamıştır. Buradan hareketle Weber’in neden üretim araçlarına sahip olan ve olmayanları aynı grupta gördüğünü anlaşılmaktadır. Weber’in sınıf anlayışı da bu doğrultuda ilerlemektedir.

Weber, toplumsal analizlerde ekonomizm indirgemeciliğini doğru bulmamıştır. İnsanın iradesinin ve kültürel karışıklığının anlaşılması güç ve düz bir çizgi gibi ilerlemediğini düşünmektedir. Örnek olarak Weber, 19. Yüzyılda Almanya’da köylüler ile yapılmak istenilene ve yaşam şartlarını iyileştirecek sözleşmeyi reddederek çalışma düzenlerine devam ettiklerini söylemektedir. Buradan hareketle Weber, insanların tercihleri söz konusu olduğunda çıkarların farklılaşabileceğini düşünür. Weber, sınıfı öncelikle modern kapitalizmin sunduğu imkanlar ve yeteneklere verdiği imkanlar neticesinde davranış sergileyen insanların bir betimlemesi olarak görmüştür. Weber, piyasa içindeki insanın arayıp bulan ve bununla toplumsal bir ilişkiler ağına giren yapısına dikkat çekmiştir. Weber, piyasa içerisinde insanların hareketlerinin nesnel ve aynı zamanda öznel olgular içerdiğini görmüştür. Bu durumun yarattığı çoğulculuk, toplumsal sınıfların da çok katmanlı yapılarda olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Weber, piyasa içerisinde kapitalistin sermayesini proletaryanın ise emeğini ve becerilerini meta halinde görmüştür. Onun için toplumsal sınıflandırma buradan başlar.

Weber, toplumsal analizinde “güç”e ayrı bir önem atfetmiştir. Weber’ göre güç her toplumda bulunur. Güç, istenilen faaliyetin yapılmasını diğerlerinden gelecek olan engellemeler ve

karşılıklara rağmen yapılabilmesidir. Her toplum güce dayalıdır ve sınıf, statü grupları ve partinin oluşmasında esas unsur güçtür. Sınıf, statü ve parti belirli gruplar oluşturabilen insanlar tarafından meydana getirilir, bu çoğulcu yapılaşma toplumunda tabakalaşmayı sağlamaktadır (Cuff, Sharrock, Francis, 2013:102).

1.4.2.1.Sınıf ve Statü

Sınıf, statü ve parti tüm toplumsal tabakalaşmalar toplumda hiyerarşik bir kategori oluşturan güç unsurlarıdır. Weber'in düşüncesinde sınıflar ekonomik ilişkiler üzerinden belirlenen servet ve kazancın belirlediği bir kategoridir. Statü ise toplumda yaşayan bireylerin farklılıkları belirledikleri ölçüde oluşan bir kategoridir (Aydın, 2018:253). Bu iki kategori birer tabakalaşma olarak görülebilir. Ekonomik şartların belirlediği sınıf ve yanı sıra hayat tarzıyla belirlenen statü tabakaları mevcuttur. Statü grubunda bir araya gelen toplam birbirlerini manevi anlamda eşitlemektedir.

Sosyolog Bryan Stanley Turner (1988:145), “Statü” isimli eserinde Weber'in sınıf ve statü yaklaşımlarını incelemiştir. Turner, Weber'in ekonomik temelli oluşan sınıf gruplarının bir grup bilinci geliştirerek birer sosyal sınıflara dönüştüğünü ve bu bilincin varlığının statü grupları için esas unsurlar olduğunu söylemektedir. Statü grupları yapmak istediklerini gerçekleştirebilecek gücü toplumda sağlamak adına onurlarını korumak ve büyütme istemektedirler. Birer sosyal sınıfa dönüşen gruplar ise güç sağlamak adına geliştirdikleri ekonomik durumları ve dönüşümde kazandıkları onur sayesinde statü grupları ile eşitlendikleri bir noktaya gelmişlerdir.

Günlük yaşantısında birey ortak bir sınıf ve statü tabakasında yer alabilmektedir. Ekonomik temelli belirlenen sınıf tabakasında en üst düzeyde bulunan kişi genellikle, elde ettiği onurla da birlikte, eşit statü düzeyinde bulunmaktadır. Kişinin var olan serveti ile kazandığı onur arasında yakın ve doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Toplamda bireyler bir statü grubu oluşturmaktadır. Bu tabakada yer alan bireylerin birtakım öznel tavırları günlük yaşantıda diğer gruplara karşı onları kapalı birer grup haline getirmektedir. Aynı statü grubu içerisindeki bireylerin sosyal aktivitelerini (düğün, eğlence, yeme-içme) yine grup içerisindeki üyelerle yaptığı görülmektedir (Weber, 2012:128). Weber'in ifadesiyle “*aynı vergi sınıfında bulunan üyeleri kendi aralarında dans etmektedir.*”

Weber, sınıf ile statü arasında bir ayrım yaparak ve yine onların bir noktada eşitlendiğini söyleyerek ekonominin belirleyiciliğini aynı zamanda statü ile de ekonominin etkisi olmadan oluşabilen toplumsal tabakalaşmayı göz önünde bulundurmıştır. Son kertede ekonomik güç

toplumsal tabakalaşmada en önemli belirleyicidir ancak toplumda kazanılacak onur ve neticesinde ortaya çıkan tabakanın önemi göz ardı edilmemelidir (Weber, 2012:132). Weber, servetin sağladığı güç ile toplumda bir onur kazancı elde etmenin mümkün olduğunu düşünür. Sosyal bir dönüşüm ile elde edilen servet doğrultusunda düzey olarak bulunulan sınıfa denk düşen statü grubunda yer alınabileceğini söylemiştir. Ancak bu her zaman mümkün olmayabilir. Örneğin; köyde öğretmen olarak bulunan bir kişi aynı köyde yaşayan bir toprak sahibinden çok daha az servete sahip olabilir. Fakat kişinin mesleğinden dolayı toplumda kazanacağı onur bir servet varlığı gözetmeksizin mümkün olabilmektedir. Ayrıca kişi bu sahip olduğu onur ve diğer özellikler neticesinde toprak sahibinden farklı bir hayat tarzına ve öznel davranışlara sahiptir. Bu bağlamda farklı bir statüde bulunabilmektedir. Weber, toplumsal yaşantıda sınıf ile statünün farklı konumlandırmalar ile var olabileceğini ve bu iki tabaka arasındaki ilişkinin ancak saha araştırmaları ile ortaya çıkarılabileceğini söylemiştir (Weber, 2012:164).

1.4.2.2.Parti

Weber, partileri ortak çıkarlar etrafında birleşen bir grup olarak görmektedir. Bu birleşim toplum içerisinde bir güç sağlamaktadır ve dolayısı ile bir tabakalaşma meydana getirmektedir. Ortak çıkarlar ile oluşturmak için ortak geçmişlerin ve ortak hedeflerin mevcut olması gerekmektedir. Birlikte hareketlilik ancak bir örgütlenme ile sağlanabilmektedir ve ortak hedefler bu bilinci kazandırmaktadır (cuff, sharrock, Francis, 2013:58)

Weber, toplumda bağımsız bir güç olarak bulunan partilerin sınıfın ve statünün yarattığı tabakalaşmadan bağımsız olarak da tabakalaşma yaratabileceğini düşünmektedir. Parti, ortak hedefleri olan bilinçli bir topluluktur ve bu özellikleri ile yaşantının sosyal alanında veya devlette bulunabilirler. Hedefleri grubun çıkarına veya kişisel çıkarlara dayanabilir ancak kesinlikle güç'ü artırmak ve iktidarı kazanmaya yöneliktir. Weber'e göre ulaşılmaya çalışılan bu hedefte araçların kullanılabilmesi ancak toplumun rasyonel özellikleri ile doğru orantılı gerçekleşebilir (Giddens, 2000:213).

Parti, diğer toplumsal tabakalaşma grupları olan sınıf ve statü ile birleşebilir. Bir sınıfın ya da statü grubunun içerisinde yer alabilir veya onları yandaş olarak toplayabilir. Diğer iki grup içerisinde olduğu gibi parti grupları içerisinde de bilinç ve dayanışma mevcuttur. Bu bağlamda diğer gruplar ile eşitlendiği ve ayrıştığı noktalar olabilmektedir. Diğer yandan sınıflar veya statü grupları da ortak bir hedef etrafında birer partiye dönüşebilirler. Ancak bir partide bulunması gereken bürokratik yapıyı kazanmaları gerekmektedir (Giddens, 1999:67). Parti bürokratik

yapısı içerisinde bir örgütlenme tarzında bulunan hiyerarşiyi barındırmaktadır. Örneğin görevlendirme, ast-üst kadrolar gibi yapısal özellikler barındırmaktadır.

Weber'in sınıf, statü ve parti olarak üç değişken içerisinde bir toplumsal tabakalaşma düşüncesi görülmüştür. Tarihin, insanın ve kültürün karmaşık yapısı onu gözlemlerinde bu çoğulcu tabakalaşma düşüncelerine itmiştir. Piyasa içerisinde ve üretim süreçlerinde insan davranışlarının öznellediği ve giderek gelişen üretim teknolojisinde kalifiyeli insanın öneminin artması dikkat edilmesi gereken gelişmeler olmuştur. Artık kalifiyeli insana verilen önem arttıkça tabakalaşma içerisinde statü gruplarının da önemi artmaktadır. Diğer yandan sınıf tabakası piyasa içerisinde mal ve emek piyasasında ortak çıkarlar etrafında birleşmektedirler. Servetleri, becerileri ve fırsatları değerlendirme durumları piyasaya içkindir ve sınıfsal konumları onun tarafından belirlenir (Weber, 2013:134). Weber, son olarak da partilerin birlikte hareket etme şartına bağlı olarak kazanacakları gücün onların iktidara gelmelerini ve yarattıkları tabakalaşmanın öneminin görülmesinden bahsetmiştir (Weber, 2013:155).

İKİNCİ BÖLÜM

2. PREKARYA KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

2.1.Neo-liberalizm ve Küreselleşme

1978-1980 yılları arasında dünya, ekonomi-politiği açısından birçok değişime tanıklık etmiştir. Tarihçilerin bu zamana atfedeceği önem de büyük olacaktır. 1970’li yıllara kadar gelen keynesyengil ekonomi politikaları ile gelişen sosyal devlet anlayışı ücretli emekçiler için refah seviyesini bir ölçüde yükseltmiş ve birçok kazanım elde etmelerini sağlamıştır. Artık bu dönemden sonra hem ateşli taraftarlarıyla hem de keskin karşıtlarıyla neo-liberalizm dünya ekonomi-politiğini şekillendirecektir.

Neo-liberalizmin dünyada yaratacağı devrimin ilk önemli adımları komünist rejim ile yönetilen Çin’de atılmıştır. Deng Xiaoping⁴, göreve gelmesinden sonra ülkede hızlı ekonomi reformları başlatarak, çok önemli bir nüfusa sahip bu ülkenin ekonomisini dışa açık hale getirmiştir. Çin ekonomisi sürdürülebilir büyüme oranlarıyla kapitalizmin uğrak merkezi haline gelmiştir. Öte yandan Mayıs 1979’da işçi sendikalarının gücünü zayıflatmayı vaat eden Margaret Thatcher, birleşik krallık başbakanı seçilmiştir. Temmuz 1980’e gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanlığına, emeğin gücünü azaltmayı ve sermayenin ülke içinde ve dışında dolaşımını özgürleştireceğini vaat eden Ronald Reagan gelmiştir (Harvey, 2015:45). Neo-liberalizmin pratik olarak bu üç önemli merkeze uğraması kapitalizmin nefes almasına yol açmıştır. Aynı zamanda neo-liberalizmin dünya ekonomi-politiğinde yerini almasına ve küreselleşme ile hızlı yayılmasına neden olmuştur. Artık uygulama alanı bulan neo-liberalizm kendi karanlığından kurtulmuştur.

Büyük Buhran, kapitalist düzeni ciddi biçimde tehdit etmiştir. Düzenin yeniden üretilmesi ve bir daha geriye dönememek adına uluslararası ilişkiler ve devlet biçimleri yeniden yapılandırılmıştır. Yeniden yapılandırmanın sonucunda devletlerin birbirleriyle savaşması önlenmek istenmiş aynı zaman iç huzuru sağlamak adına iki karşıt sınıf arasında da bir kısmi uzlaşma sağlanmak istenmiştir. Barış ve kapitalist düzenin geleceği adına uluslararası alanda yeni bir düzen kurulmak istenmiştir. Bu kapsamda kurulmak istenen yeni düzende barışın ve sermayenin kurumsal koruyucuları olarak Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya bankası, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlar ve örgütlenmeler oluşturulmuştur. Ayrıca

⁴ 1978-1992 yılları arasında Çin devlet başkanlığı yapmıştır.

sermaye piyasası adına büyük önem teşkil eden ABD ekonomisi de önemli kararlar alarak sabit kur ile doları altın fiyatına endekslemiştir. Doların ABD dışında dolaşımının sağlanması ABD silahlı gücü ile de mümkün olmuştur (Harvey, 2015:66)

İkinci Dünya Savaşı ve hemen ardından gelen süreçte gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiye sahip devlet biçimlerinde ortak diyebileceğimiz bir politika güdülmüştür. Devletler ekonomik büyüme ile beraber tam istihdamı sağlamak ve toplumun refah seviyesini yükseltmek adına hamleler yapmıştır. Devletler bu olanakları sağlamak için gerekirse piyasa içindeki süreçlerde yer alarak piyasaya doğrudan müdahalelerde bulunmuştur. En önemli adım olarak iktisadi dalgalanmalar kontrol edilerek tam istihdamı sağlamak için çaba gösterilmiştir. Bu kapsamda devletler tarafından “Keynesçi” mali politikalar ve para politikaları uygulanmıştır. Devletler sanayi politikalarında etkin rol oynamanın yanı sıra sağlık ve eğitim gibi alanlarda sosyal yardımlar ile refah seviyesinde ciddi artışlar göstermiştir. Devletlerin piyasaya etkin müdahaleleri dağılımda kısmi adaleti tesis etmiştir. Sınıflar arasındaki uçurumun derinleşmesi önlenerek bir sınıf uzlaşısı yaratılarak iç huzur sağlanmak istenmiştir (Harvey, 2015:98)

Liberalizmin bu törpülü hali 1950’li ve 1960’lı yıllarda gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomilerine ciddi büyüme rakamları getirmiştir. Güney Amerika ve Güney Doğu Asya coğrafyalarında yeni pazarlar ortaya çıkmış ve ihracat pazarları genişlemiştir. Sermayenin serbest dolaşımının denetlenmesi ve devletlerin ekonomiye aktif müdahalesi ile iktisadi dalgalanmalar Keynesçi politikalar ile kontrol edilmiştir. İç huzurun sağlanması adına dağılımdaki kısmi adaletin sağlanması için yapılan hamleler işçi sınıfının sendikal gücünü artırmış ve topluma entegrasyonu sağlanmıştır. Devletlerin ekonomilerindeki büyüme rakamları ile refah devletinin gelişimi birlikte artarak devam etmiştir (Harvey, 2015:123)

2.1.1. Tek Seçenek Neo-liberalizm

1970’li yıllara gelindiğinde gelişmiş ekonomilerde dahi artan enflasyon ve işsizlik oranları stagflasyonun habercisi olarak görülmüştür. Keynesçi politikalar ekonomik daralmalara artık cevap verememektedir. Kapitalist sistem ciddi bir tehdit altına girmiştir. Kapitalizmin krizden çıkış için kendini yeniden üretmesi gerektir. Ancak bu üretimin gerçekleşmesi için bunalımın çözümlemesi gerekir. Dolayısıyla yeniden üretimin ve bunalımın çözümlemeleri birbirine ilişiktir (Polat ve Basmacı, 2017:81). Krizden çıkışın tek cevabı olarak neo-liberalizm galip gelmiştir. Yine krizin nedenlerine dair üç önemli kurama bakmakta fayda vardır. Sonrasında kriz döneminde reel ekonomide yaşanan pratiklere dair örnekler de verilecektir.

Kapitalizmin Keynesçi para ve mali politikalar izinde 1930'lar sonrasında yaşadığı canlılık döneminden sonra 1970'lerde krizin eşiğine gelmiştir. Kapitalizmin ciddi tehdit altında olması onun yeniden üretimi için harekete geçme gerekliliğini doğurmuştur. Daha önce yazıldığı gibi yeniden üretim ile krizin çözümlenmeleri ayrılmaz ilişki içerisinde. O halde krizin nedenleri için söylenenler yeniden üretimi de sağlayacaktır. İlk olarak ve en yaygın olarak da kabul edilen görüş Adam Smith'in görünmez el ile sloganlaştıran düşüncesidir. Bu düşünceye göre kapitalizm kendi üretim sürecini otomatik olarak sağlamaktadır. Kapitalizm, insanın doğasında bulunan açgözlülüğünü tatmin etmek ve sınırsız ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına uyumlu ve etkin bir şekilde işleyen bir sistemdir. Sistemin, insanın doğasına uygunluk yönüyle evrensel niteliğini kazandığı düşünülmektedir. Kapitalizmin her halde dengeyi sağlayabileceği düşünülmüştür. Bir diğer düşünce ise; kapitalizm varlığını devam ettirmesi için sürekli büyüme halinde olmalıdır. Kapitalizmin yeniden üretimi de böyle mümkün olacaktır. Ancak büyüme bir önceki görüşteki gibi kendiliğinden olmayacaktır. Kapitalizmin büyümesini dışsal talep kaynakları sağlamaktadır. Dolayısıyla kapitalizmin yeniden üretimi de dışsal etkenler tarafından sağlanmaktadır (Polat ve Basmacı, 2017:85). Burjuva iktisadi anlayışta bu iki görüş birleştirilebilir. Bu iki görüş tek başlık altında görülerek krize dair nedenleri eksik tüketim kuramında bulunabilir. Bir diğer görüş ise Marksist çizgideki görüştür. Buna göre kapitalizm kendini geliştirmektedir ancak geliştirirken ortaya çıkan sermaye birikimi, sistemin içindeki çelişkileri artırmaktadır. Çelişkilerin gittikçe derinleşmesi kapitalizmi krize sürükler bu nedenle kapitalizmin krizi ve boyutu içseldir. Bu görüşün krize neden olduğunu düşündükleri etkenleri “kar oranlarının azalması” ve “kar sıkışması” açıklamalarında görülebilir (Polat ve Basmacı, 2017:87).

2.1.1.1.Eksik Tüketim Kuramı, Kar Oranlarının Azalması ve Kar sıkışması

Eksik tüketim kuramının önemli temsilcilerinden Malthus'a göre aşırı üretim durumunda kapitalistin, işçiden tasarruf sonucunda arta kalan mal talebini karşılayamayacaktır (Polat ve Basmacı, 2017:89). Sistem, fazladan üretim (eksik tüketim) nedeniyle kendi kriziyle karşı karşıya kalacaktır. Sismondi, üretim hızının ancak tüketim hızıyla belirlendiğini ve üretimi hızının ancak tüketim hızına eşdeğer biçimde büyüyeceğini söylemiştir. Kapitalizmin olgunlaşmasıyla beraber bu ikili denge de büyüyecektir. Sismondi, bu durumda işçilerin ve toprak sahiplerinin lehine çevirmenin devlet tarafından gerçekleştirilmesini beklemiştir. Üretilen fazla malın talep pazarı için dış ülkeleri önemsemiştir fakat iç dengelerin korunmasını öncelikli olarak ele almıştır. Aksi takdirde fazladan üretim (eksik tüketim) uluslararası rekabetin giderek büyümesine yol açacağını söylemiştir (Polat ve Basmacı 2017:95).

Kapitalizm işleyiş sistemine ilişkin olarak ürettiği mallara yeteri derecede talep oluşturmadağı takdirde her zaman dışarıdan gelecek bir talebe muhtaçtır.

Azalan kar oranları fikriyatı Marx'tan önceki iktisatçılar arasında da kabul görmüştür. Marx, kapitalizmin sermaye birikiminden ötürü kendi içinde yarattığı çelişkiyi görerek bunun üzerinden kuramı açıklamaya çalışmıştır. Marx, kapitalist üretim tarzında artık değer üretimini merkeze alarak servet birikiminin tarihi biçimleri olarak görmüştür. Emegın, üretim süreci içerisinde artık değer üretmesi, kapitalizm üretim tarzında emek süreci ihtiyaçları karşılaması için değil artı değer yaratması ve kar oranlarını artırmasına evrilmiştir. Diğer bir ifade ile üretim, kar için üretime, mübadele değerine ve artık değer üretimine yöneliktir. Bu kapsamda Marx'a göre krizin nedeni kapitalizmin kendi içerisinde üretimi hem mübadele değeri hem de kullanım değeri olarak görerek kendi içinde yarattığı ikiliktir (Marx 2020: 173, Polat ve Basmacı 2017:105)

Marx (2020:187), sermayenin karlılığını emek süreci içerisinde gerçekleştirebileceğini düşünmüştür. Toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gerekli olan nesnelerin üretimi için harcanan emek zamanının, üretim faaliyetlerinin bir dağılım göstermesi gerektiğini düşünür. Marx, toplumun yeniden üretiminin de ancak böyle gerçekleştirebileceğini savunmuştur.⁵

Emek süreci içerisinde işçiler hammaddeleri nihai bir ürüne dönüştürmek için emek harcarlar, harcanan emegın zamanı ve üretim sonrası tüketim araçlarında harcanan gizli emek zamanının toplamı, toplam emek zamanını vermektedir (Savran, 2013:134). Marx (2020:205), sermaye ve ürünün ortaya çıkması için verilen emegın, ürüne koyduğu değeri önemli iki unsur olarak belirlemiştir. Dolayısıyla sermaye ve emek tarafından ürüne verilen değer toplam emeği oluşturmaktadır. Marx (2020:215), bu noktadan sonra karlılığı meydana getiren unsurları şöyle açıklar; işçilerin sürekli üretime katılmak adına kendilerini yeniden üretmesi gereken zaman ile üretim sürecinde fiilen harcadıkları zaman arasındaki fark karlılığı meydana getirir. Bu süreç içerisinde işçilerin gerçek ücretleri fiilen harcadıkları zaman diğer bir ifadeyle üretim ve tüketim için harcadıkları zaman ile belirlenir. Sermaye bu sürece müdahale ederek karlılık oranları artırmak istemektedir ve bunu sağlamak içinde artık değer üretimini ve emek üzerinden sağladığı sömürüyü büyütür. Büyümeyi sağlamak için ya işçilerin fiilen harcadıkları zamanda artırma yapmalı ya da işçilerin gerçek ücretlerinde azaltmaya gitmeli yahut emegın daha verimli hale getirilmesini sağlamalıdır. Fiili zamanda yapılmak istenen artırma veya gerçek ücretlerde

⁵ Marx, emegın topluma belli oranlarda dağıtılmasının toplumun doğasında olduğunu düşünür. Emegın dağıtılmaması noktasında toplumda sınıfların oluşumunun temeli atılmıştır (Polat ve Basmacı 2017:102)

azaltmaya gidilmesi direniş ve yasaklarla karşılaşılan bir yoldur. Bu nedenle sömürüyü büyütmenin pürüzsüz yolu emeğin verimliliğini artırmak olacaktır. Makineleşme ile emeğin verimliliğini artırmak adına teknik alanda gelişen üretim ile işçi daha fazla makine kullanarak daha fazla üretim sağlayacaktır ancak canlı emek tarafından verilen değer (üretim ve tüketim anında, fiili zaman) azalacaktır. Süreçte sermayelerin birikim zorunlulukları ve artan rekabetleri ile birim maliyeti sürekli düşürülmüştür. İşçilerin sürekli makine kullanımı ile beraber emeğin verimliliği artmıştır ve işçinin kendini yeniden üretim için harcadığı zaman, fiilen harcadıkları zaman içerisinde erimiştir. Böylece işçi kadar tüm zamanında sermaye kadar üretebilmektedir ancak verilen emek değeri azalmaktadır. Karlılık yeni durumda böyle meydana gelmektedir. Ancak karlılık taban noktada sıfır kabul edilebilecekken tavan noktasında ise emek tarafından verilen değer ancak sermayeye bölümü kadar olabilmektedir. Sürekli artan üretim araçları karşısında emeğin değeri azalmıştır bu durumda karlılık sürekli azalan bir tavan ile sabit bir taban arasında sıkışmıştır. Yeni durumda emek tarafından eklenen değer azaldıkça kar oranları azalma yönünde hareket etmiştir. Marx, kapitalizmin kar oranlarındaki çelişkiyi böyle yorumlamıştır (Marx 2003:123, Marx 2020: 234, Savran 2013:172, Polat ve Basmacı, 2017:121).

Neo-liberalizm kendini ortaya atarak kapitalizmi bir krizden kurtarmamıştır. Keynesçi politikaların yetersizliği ve artık yaşanan sorunlara cevap verememesi bu görüşün miadının dolduğunu göstermiştir. Marx'ın azalan kar oranları ile olarak söylediklerinden de hareketle sermayenin doğal gidişatının bu yönde olduğu hatta buna mecbur olduğunu düşünülebilir.

“Neo-liberalizm her şeyden önce bir politik-ekonomik pratikler teorisidir.” Neo-liberalizm ile insanların refahını artırmak, özel mülkiyet haklarını güçlendirmek, insanların girişimci becerilerini ve özgürlüklerini, serbest piyasa ve serbest ticaret temel alınarak, geliştirmek hedeflenmiştir (Harvey, 2015:123). Devletin ise buradaki rolü bu teorinin uygulanması için uygun kurumları yaratmak onları koruma altına almaktır. Bunun haricinde devletin piyasaya müdahalesi minimum seviyede kalmalıdır. Zira devletin çıkar grupları tarafından saptırılması mümkündür ve devlet piyasa fiyatlarını tahmin edememektedir (Harvey, 2015:131)

1970'li yılların sonlarında devletlerin ekonomilerinde olumsuzluklar yaşanmaya başlamıştır. Azalan vergi gelirlerinin yanı sıra devletlerin sosyal harcamalarında önemli artışlar meydana gelmiştir. Keynesçi iktisadi politikaların olumsuzluklara cevap verememesi üzerine bu doğrultuda uygulanan sabit kur sistemi 1971 yılında terk edilmiştir. Devlet sınırlarının sermayenin akışında geçirgen bir rolde olması ABD dolarının dünya üzerinde hızlı dolaşımına ve Avrupa bankalarında saklanarak ABD denetiminden çıkmasına neden olmuştur. Bu durum

sabit kur uygulanan ekonomiler üzerinde büyük yük yaratmıştır. Yine bir başka örnek olarak bu dönem içerisinde Britanya ekonomisi IMF tarafından kurtarılmıştır (Harvey, 2015:135). Gittikçe yayılan kötü ekonomik koşullar kapitalizmi tehdit etmektedir. Krizden çıkış için devletlerin alacağı önlemler ve bir takım politikalar olacaktır. Çözüm adına devletler ekonomiye müdahaleler ile stratejiler geliştirmişlerdir. Gelişen halk hareketlerinin önüne geçmek, kemer sıkma politikaları, maaşların ve fiyatların sıkı kontrolü gibi bazı politikalar uygulanmıştır. ABD’de 1970’li yıllarda demokrat parti kongresinde iş sağlığı, sağlık, tüketicinin korunması gibi konularda büyük bir reform paketi imzalanmıştır (Harvey, 2015:147).

2.2.Küresel Neo-liberalizm ve Güvencesizlik

Neo-liberal politikalar 1980 sonrası devletler tarafından uygulanmaya konulmuştur. Hararetli savunucuları uluslararası örgütlenmelerde veya bazı devletlerde önemli mevkilerde bulunmuştur. Neo-liberalizm için önemli bir kuruluş olan mont pelerin topluluğu üyelerinin Nobel ekonomi ödülleri alması dünyada politik-ekonomik gidişatın seyri açısından yol göstermektedir. Devletler tarafından gönüllü olarak kabul edilen sistem kimi devletlere ile zorla ihraç edilmiştir. Friedrich August Von Hayek ve Milton Friedman, fikirlerinin hayata geçmesi için diktatörlüğe ihtiyaç duyduğunu yadsımamışlardır (Telek, 2020:23) Şili, bu anlamda güzel bir örnektir. Yine Türkiye’de yaşanan 1980 askeri darbesi sonrasında serbest piyasa modeline geçebilmesi örnek verilebilir. Bu açıdan iki farklı coğrafyada neo-liberalizmin hayata geçişi benzerlik göstermektedir.

Neo-liberalizm tüm dünya üzerinde hızlı bir yayılım göstermektedir. Devlete biçilen minimal roller insanlara ekonomik kurtuluşun birer reçetesi olarak sunulmuştur. Devletin rolü küçültölmeye çalışılmış ve sermayenin söz ve hareket alanı genişletilmek istenmiştir. Piyasa üzerinden devlet müdahalesi çekilmek istenmiş ancak sermayenin iktidarının üstünü örtmek adına devlet yakın iş birliği yapılmıştır. Küresel şirketlerin çıkarlarına olan devlet yatırımları ve harcamalarında artışlar devam etmiştir. Devletin harcamalarındaki azalma ise toplumun refah seviyesini yükseltmek adına uygulanan sosyal politikaları sağlamak için gereken harcamalarda meydana gelmiştir. Sermayenin belirleyiciliği ve hareket alanı genişlemiş, ulusal sınırlar engel olmaktan çıkmıştır (Hardt vd, 2012:123).

Değişen dünya düzeni küreselleşme denilen yeni bir kavram ile anılmaktadır. Sermayenin önündeki sınırların kalkması, tüm topluma mal edilmiş bir özgürlük gibi algılanmakta ve

dünyanın bir bütünleşme sağladığı düşünülmektedir. Dünyanın büyük ve tek bir Pazar halini aldığı düşünülmektedir. Sadece piyasa adına bir küreselleşmeden değil, kültürler adına da bir bütünleşmeden bahsedilmektedir.

Sermaye, bu bağlamda devleti yalnızca piyasa müdahalelerinden yoksun kılmakla kalmamış aynı zamanda denetiminden de yoksun bırakmıştır. Sermaye artık bir bütünleşme sağlamış ve büyük küresel şirketlere dönüşmüştür. Sermayenin denetlenmemesi ve pazarların aşırı büyümesi ücretli emek sorununda büyümelere yol açmıştır. Büyüyen ve gelişen sermaye karşısında emek gücü zayıflamış, yoksullaşmış ve devlet tarafından korunmamaktadır. Elde edilen birçok kazanım yeni piyasa koşullarında yok sayılmış ve geriletılmıştir (Erdoğan, 1999:115).

Küreselleşmenin ekonomik boyutlarını hızlandırmak adına bir takım resmi kuruluşlar kurulmuştur. IMF, Dünya Bankası, gümrük tarifeleri, genel ticaret anlaşmaları bunlardan bazılarıdır. Makro düzeyde bir strateji olarak ulusal sınırlara karşı sermaye korunmuştur. Dünyanın hızla kutuplaşmalardan sıyrıldığı bu dönemde tüm ülkeler de yeni oluşan koşullara uyum sağlamak istemektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler bu çaba içine girmiştir. Bu hem onlar adına hem de gelişmiş ülkeler adına önemli ve pazarların genişliğini sağlayacak bir hamledir. Bu bağlamda bölgesel anlamda kurulan birçok kuruluş mevcuttur. Avrupa birliği, Karadeniz iş birliği teşkilatı gibi bölgesel kuruluşlarla amaçlanmak istenen küreselleşme ile dolaşımını artıran sermayeyi çekebilmek ve önünü açabilmektir. Bölgesel kuruluşlar amaçlananlar şu maddeler ile anlatılabilir (Erdoğan, 1999:127);

1. Oluşabilecek tehditlere karşı bölgesel bir savunmaya hazırlanılmış ve sermayenin güveni kazanılmak istenmiştir.
2. Karşılıklı çıkarlar doğrultusunda bölgenin altyapı yatırımları geliştirilmesi amaçlanmıştır.
3. Gelişmekte olan ülkeler bir araya gelerek toplamda daha büyük bir satın alma gücü oluşturulmuştur.
4. Ticari gelişim ile ekonomik büyümeler sağlanmak istenmiş ve sermaye karşısında pazarlık gücü amaçlanmıştır.

Neo-liberalizm dünyanın her tarafına gitmek isteyen bir düşünce akımıdır. Zorla ve gönüllü olarak devletler tarafından kabul edilmek istenmiştir. Bu bağlamda farklı kültürler tarafından neo-liberalizme giden yollar ortaktır. Sonunda farklılıklar olsa da aynı yolda ilerlemek kesişmeye de neden olmaktadır. Neo-liberalizm bu yayılımı ile küresel bir özellik

kazanmaktadır. Ancak muhalefeti de yine bu derecede küresel olacaktır. Bölgesel ve küresel çapta kuruluşlar ile yayılımını ve korunma sağlamaktadır (Ritzer, 2011:135). Göz ardı edilmemesi gereken nokta ise farklı uluslardan ortaya çıkardığı en büyük kitlesel ortaklık güvencesiz emekçi kitlesidir.

Küreselleşmenin, piyasaya etkisi bağlamında şirketler birer meta haline gelmiştir. Birleşme kararları veya diğer şirketler tarafından alınıp satılmaları küreselleşmenin etkisiyle hızlanmıştır. Bu durumun emek piyasasına yansıması ise güvencesizliktir. Şirket sahiplerinin verdikleri sözler eskisi kadar güvenilir değildir. Şirketlerin el değiştirmesiyle birlikte yazılı olmayan biçimde kurulan ilişkileri yöneten kadrolar, yüksek derecelerdeki yönetici kadroları işten çıkarılabilir. Büyük şirketler tarafından küçük şirketler satın alınmakta veya hisse ortaklığı ile ele geçirilmektedir. Küçük şirketler kendilerini savunmak adına emek gücünü esnek hale getirmek istemişlerdir. Şirket içerisinde işin nasıl yapılacağına dair iş bölümleri değişerek şirket içi firmalara veya taşeronu daha ucuza mal etme koşuluyla işler verilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda üretim süreci içerisinde emek bölünmüş hale gelmektedir. Şirketlerin içerisinde kariyer hedefleri ile girilen işler şirket tarafından dışarıdan bir emek gücüne yaptırılıp yaptırılmayacağı belirsiz hale gelmiştir. Bu durum hem şirketlerin vasıflı emeğe yapmak istediği yatırımlarda bir azalmaya hem de vasıfların şirket içinde geliştirilememesine neden olmuştur. Şirket içi kariyer hedefleri belirsizleştikçe çalışan ile şirket arasındaki bağ zayıflamıştır. Şirketlerin küreselleşmesi arttıkça çalışan için gelecek belirsiz ve güvencesiz bir hal almıştır (Standing, 2020:24).

2.3.Standing’e Göre 1980 Sonrası Toplumsal Sınıflar

Neo-liberal politikalar sonrasında toplumsal sınıfların nasıl değiştiğine ve yeni toplumsal sınıfların neler olduğuna dair sosyologlar tarafından yapılan yeni çözümlemeler mevcuttur. Standing, 1980 sonrası toplumda oluşan sınıfsal yapılanmayı yedi ögeye ayırmıştır. Sınıfsal yapıların en üstünde “elitler” diğer adıyla zenginler veya plütokratlar yer alır. Bu sınıf, dünya servetinin büyük kısmını elinde tutan %1’lik zenginlerdir. Elitler, diğer sınıfların asla sağlayamadığı servet birikimini sağlamıştır. Önemli şirketlerin sahipleri bu sınıf içinde görülebilir, çoğu siyasal yöneticinin de bu sınıfın bireyleri ile iletişim ve iş birliği halinde kendilerini bu sınıfa dahil ettikleri görülebilir. Yaşamları güven ve refah içinde devam ederken prekaryanın güvencesizliğinden haberdar değildir (Telek, 2020:34). Standing, elitlerin inanılmayacak derecede zengin olduklarını ve bu servet ile tüm hükümetleri etkilediklerini söylemiştir (Standing, 2020:36).

Standing'e (2020:45) göre elitler sınıfının altında "yöneticiler" bulunmaktadır. Standing, bu sınıfı maaşlılar (salariat) olarak tanımlar. Şirketlerin genel müdürleri ve yönetim kurulu üyeleri, banka yöneticileri, gelirleri yüksek bürokratlar bu sınıfı oluşturmaktadır. Yöneticiler servetin sahibi değil onu yöneten elemandır. Maaşlı bir çalışan ve sözleşmeli olması onu prekarya sınıfına ait yapmamaktadır. Prekarya güvencesizliğini yeterli kaynaklara sahip olmamasından ve yaşamda kalma taktiklerinin güçsüz olmasından alır. Yönetici sınıfının bireyleri kazandıkları bonuslar, kazançlar ve önlerine çıkan büyük fırsatlar ile güvenli bir yaşam şansı elde etmektedir. Çevresiyle ve kendisiyle kurduğu ilişkide güven içerisindedir (Telek, 2020:56). Yöneticiler sınıfının üyelerinin bazıları elitler sınıfına geçmeyi düşlemektedir. Yine de genel olarak ücretli izinler ve sosyal hakların getirdikleriyle beraber içinde bulunduğu durumdan memnun bireylerden oluşur (Standing, 2020:65).

Yöneticiler sınıfının altında Standing yine yeni bir kavram ortaya çıkarmıştır. Profesyonel ve teknisyen kelimelerinin birleşiminden oluşturduğu bu yeni kavrama "profisyen" demektedir (Standing, 2020:48). Yöneticiler sınıfının altında profisyenler bulunur. Küçük bir grup olarak görülen bu sınıfta vasıflarını pazarlayabilme gücüne sahip, yüksek gelirli kişiler bulunmaktadır. Sözleşmeli dahi olsalar ilişkileri ve yaşamları açısından kurdukları güven ile prekaryadan uzakta bir sınıftır. Standing, danışmanları ya da kendisi için çalışan işçileri bu sınıfa dahil etmektedir (Standing, 2020:53). Profisyenler sınıfın üretim aşamasında bulundukları konum açısından sağladıkları güvence önemlidir. (Telek, 2020:76). profisyenler sınıfının açıklamasını şöyle yapmaktadır; profisyenler, teknik işlerde çalışan profesyonellerden oluşur. Bir sınıf oluşturmak için gerekli olan his, beklenti, yaşam tarzı ve düşünce ortaklığı bulunmaktadır. Gelişmiş teknik bilgileri kapitalistler için onları vazgeçilmez kılmaktadır. Yazılımcılar, bilgisayar mühendisleri, endüstri mühendisleri, gibi birçok alanda çalışan bu kişiler üretim safhasında bulundukları konum itibari ile kendilerine güvenceye almışlardır. Pazarlık yapabilme güçleri, bir şirketten çıktıklarında diğer şirkette iş bulma şanslarının yüksek olması onlar için hazır çıkış taktikleri olmaktadır. Prekaryanın işsizlik üzerinden korkutulması profisyenler için geçerli değildir. Donanımlı bir profisyen yüksek gelirler kazanarak iyi bir birikim yapabilmektedir. Profisyenler, kapitalistler için önemi gittikçe artan kişilerden oluşan bir sınıftır. Reklam ve sosyal medya gibi ürünün paketlenip, pazarlanması aşamasında gelişmiş yazılımlar ve otomasyon sistemleri gerekmektedir. Profisyenler bunları üretenler ve kullanabilenlerdir. Servet ve kar biriktirmekte açlık duyan kapitalistler, bu biçimsel özellikleri yerine getirecek profisyenlere ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeplerden profisyenler şimdilik küçük olmalarına rağmen önemli ve farklı bir sınıf özelliği göstermektedir (Telek, 2020:65).

Standing, profesyoneller sınıfının altında “eski işçi sınıfı” diye adlandırdığı bir sınıfı konumlandırmaktadır (Standing, 2020:82). Eski işçi sınıfı kavramı yerine dilimizde anlamı ile bilinen ve kabul görmüş proletarya kavramını kullanmakta sakınca bulunmamaktadır. Ayrıca proletarya ile prekarya arasında nasıl farklılıklar olduğu ve aralarındaki ilişki diğer başlıklarda incelenecektir. El emeği ile çalışan ve gittikçe daralan bu sınıf, özellikle 1980 öncesi refah devletlerinde önemli bir yere sahiptir. Emeğe dair düzenlemelerin muhatapları olarak önemli kazanımlar elde etmişlerdir (Standing, 2020:98). Sendikal örgütlenmeleri ile iş yerlerinde kazandıkları güvence açısından prekaryadan daha güvenli ve iyi koşullara sahip olduğu söylenebilir (Telek, 2020:98). Standing, bu sınıfın gittikçe güçsüzleştiğini ve dayanışma hislerini yitirdiğini söylemektedir (Standing, 2020:124). Standing, bu sınıf altında prekaryayı konumlandırır, çalışmamızın önemli bir bölümünde prekarya kavramı üzerinde durulduğundan burada tekrardan bir açıklama yapılmayacaktır.

Standing, toplumsal sınıfların en alt iki basamağında önce işsizleri sonra lümpen prekaryayı konumlandırır. Bu açıdan Standing, işsizlerin bir sınıf olma özelliğini gösterdiğini ortaya koymuştur (Telek, 2020:102). Bu yeni ve tartışmalı bir yaklaşımdır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2021 yılının 1. çeyreğinde yaptığı araştırmaya göre işsizlik oranı %13,5 olarak belirlenmiştir. Bu oran 4 milyon 277 bin kişiye tekabül etmektedir. Yine aynı araştırmada elde edilen sonuçlara göre Türkiye’de 15-24 yaş arasını ve bu yaşları kapsayan genç nüfusta ne eğitimde ne de istihdamda olanların oranı %24,7 olarak belirlenmiştir. Buna göre istihdam edilmeyen ve eğitim aşamasında olmayan genç işsizlerin sayısı 2 milyon 922 bin kişi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bir diğer sonucu, uzun süreli işsizlere⁶ dair rakamları vermektedir. 2021 yılının 1. çeyreğinde açıklanan işsizlik rakamlarının %29,3’ü uzun süreli işsizlerden oluşmaktadır. Bu oran 1 milyon 252 bin kişiye tekabül etmektedir.⁷ İşsiz nüfus rakamlarına bakıldığında Standing’in bu grubu bir sınıf olarak görmesinde haklılık payı vardır. Rakamların hayli kabarık olmasının yanı sıra bu grubun bir sınıf olma özelliğini gösteren en önemli etken işe yaramama duygusu, gelecek kaygısı gibi ortak hisler taşımalarıdır (Telek, 2020:145).

İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü’nün Ocak 2020 tarihinde yaptığı Türkiye’de Gençlerin güvencesizliği; Çalışma, Geçim ve Yaşam Algısı başlıklı araştırmasında ortaya konan sonuçlardan bazıları şunlardır; gençler iyi bir işi, düzenli tatil hakkı, düzenli maaşı ve düzenli çalışma saatleri koşullarının varlığı ile tanımlamıştır. İşsiz gençlerin beklentilerinde iyi bir işten

⁶ Tüik, araştırmasında bir ya da daha fazla süreli işsizleri, uzun süreli işsizler olarak tanımlamaktadır.

⁷ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-I-%C3%87eyrek:-Ocak---Mart,-2021-37545&dil=1>

daha öncelikli olan ise çalışmanın onlara saygınlık kazandırması ve toplum içinde saygı duyulmayı istemeleridir. İşsiz gençler çevreye ve aileye karşı sorumluluklarının yerine getiremiyor gibi hissetmeleri, onlarda mahcup haller oluşturmakta ve işe yaramazlık kabusu doğmaktadır.⁸

Standing, İşsiz nüfusun ortaklaştığı hissiyat ve bilincin onlara bir sınıf özelliğini olma özelliğini kazandırdığını düşünmüştür. Standig, lümpen prekaryayı işsizler sınıfının altında konumlamaktadır. Telek, bu sınıfı topluma entegre umutlarını tamamıyla yitirmiş, hayattan vazgeçmiş ve sisteme dahil olmak istemeyenler olarak tanımlamaktadır. Somut bir örnek evsizlerin, sokakta yaşayanların bu sınıfı temsil ettiğini söylemektedir (Telek, 2020:173). Standing (2017:35), “Prekarya Bildirgesi: Hakların Kısılmasından Yurttaşlığa” isimli eserinde toplumsal analizinde belirlediği sınıfların haklarından kaynaklanan toplumsal güçlerini tablo halinde şu şekilde sunmuştur;

Hakların Sınıflara Göre Gücünü

Sınıf	Haklar				
	Sivil	Siyasal	Kültürel	Sosyal	Ekonomik
Plütokrazi, Elitler	Güçlü	Güçlü	Zayıf	Gereği yok	Güçlü
Profisyonerler	Biraz Güçlü	Zayıf	Zayıf	Zayıf	Güçlü
Maaşlılar	Güçlü	Güçlü	Güçlü	Güçlü	Biraz Güçlü
Çekirdek İşçi Sınıfı	Biraz Güçlü	Biraz Güçlü	Biraz Güçlü	Biraz Güçlü	Zayıf
Prekarya	Zayıf	Saldırı Altında	Zayıf	Saldırı Altında	Mevcut Değil
Lümpen-Prekarya	Mevcut Değil	Mevcut Değil	Mevcut Değil	Mevcut Değil	Mevcut Değil

⁸ <https://www.istanpol.org/post/t%C3%BCrkiye-de-gen%C3%A7lerin-g%C3%BCvencesizli%C4%9Fi-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma-ge%C3%A7im-ve-ya%C5%9Fam-alg%C4%B1s%C4%B1>

Standing (2014), prekaryanın bir toplumsal sınıf oluşturması için bir sınıf bilincine sahip olması gerektiğini ancak bunun kısa vadede mümkün olmadığını söylemektedir. Bir sınıf bilinci oluşturmak adına prekarya için ortaklaşabilecekleri bazı hak talepleri n görmüştür. “*Prekarya Bildirgesi Hakların Kısılmasından Yurttaşlığa*” (2014), isimli kitabında bu hakları şöyle sıralamaktadır:

Madde 1: Çalışmayı Üretici ve Yeniden Üretici Bir Etkinlik Olarak Yeniden Tanımlayın

Standing (2014: 161, 162, 163), iş ve emek kavramlarının birbirinden ayrılması gerektiğini düşünmektedir. Karşılığında ücret alınıyorsa iş olduğu düşünülen kavram yanlıştır. Üreticilik esas kıstas olmalıdır. Çalışma saatleri içerisinde üretici olunmayan herhangi bir saat iş sayılırken çoğu üretici emek karşılığında ücret almadığı için iş sayılmamaktadır. Gönüllüğe dayalı işler devlet tarafından ücretlendirilmeli ve iş olarak kabul edilmelidir. Bu durumun yasal altyapısı devletler tarafından oluşturulmalıdır.

Madde 2: İşçi İstatistiklerini Yeniden Düzenleyin

Madde 3: İşe Alma Süreçlerini Basitleştirin

Esnek emek piyasasında işe alım süreçleri gittikçe zorlaşmaktadır. Gelir bakımından düşük düzeyde olan işler oldukça cazip bir şekillerde sunulmaktadır. Tüm bu süreçlerde iş arayanlar stresli ve maliyetli bir dönemden geçmektedir. Daha fazla özelliğin arandığı ve sürekli testlerden geildiğı bir dönem oluşturulmuştur. Yine bu süreç içerisinde maliyet iş arayanın stresini ve yükünü artırmaktadır (Standing, 2014:166).

Madde 4: Esnek Emeği Düzenleyin

Piyasalardaki esnek emek politikaları sendikal örgütlenmeler tarafından düzeltilmelidir. Sosyal güvencesi olmayanlar ve işsizler uğradıkları hak kayıpları neticesinde ortak çıkarlar etrafında birleşmelidir. Bu bağlamda örgütlü bir hal içerisinde esnek emeğe karşı olunmalıdır.

Madde 5: Örgütlenme Özgürlüğünü Geliştirin

Prekaryanın bir sınıf bilincine ulaşması için ortak çıkarlar etrafında bir sınıf bilinci geliştirmesi gerekmektedir. Kendisini toplumsal bir özne olarak ancak böyle geçerli kılabilir. Bireysel çıkarların ortaklaştırıldığı ve kolektif bir hak meselesine dönüşmesi gerekmektedir. Bunun için ise bağımsız bir örgütlülüğe ihtiyaç duyulmaktadır. İlerici bir örgütlülük ancak yasala olarak elde edilecek örgütlenme hakkı ile meşru sayılır. Günümüzde var olan işçi sendikaları prekaryayı örgütlemek ve bir araya getirmek için atıl kalmaktadır. Farklı meslek kollarında

çıkar birlikteliği sağlamak sendikaların yapısına uymamaktadır. Bu bağlamda prekarya örgütlenmek adına meslek kollarında aktif hale gelmelidir (Standing, 2014:182).

Madde 6: Uluslararası Bir Mesleki Akreditasyon Sistemi Kurun

Madde 7: Lisanslandırmayı Geriye Sarın

Madde 8: Mesleki Düzenlemeye Katılımı Genişletin

Madde 9: İşbirliği İçinde Yapılan Pazarlıkları Destekleyin

Madde 10: Mesleki Sosyal Korumayı Destekleyin

Madde 11: Emek İhracat Rejimlerini Dizginleyin

Madde 12: Göçmenleri Geçici Yurttaş Haline Getirmeye Son Verin

Madde 13: Sınıf Temelli Göç Politikasını Durdurun

Madde 14: Göçmenlere Emek Piyasasının Denginde Muamele Gösterin

Madde 15: Hizmet Ayrımcılığını Durdurun

Madde 16: Adil Yargı Hakkını Herkese Sağlayın

Madde 17: Yoksulluk Tuzaklarını ve Güvencesizlik Tuzağını Ortadan Kaldırın

Madde 18: Sosyal Yardım Değerlendirme Sistemini Ateşe Verin

Madde 19: Engellileri Şeytanlaştırmaktan Vazgeçin

Standing (2014:251), engellilerin, prekaryanın önemli bir bölümünü oluşturduğunu söylemektedir. Engelliler devlet tarafından işgücü kapasitelerine göre değerlendirilerek ona göre yardım almaktadır. Ancak prekaryanın buna karşı çıkarak ihtiyaçlara göre yardım sağlanması gerektiğini vurgulamalıdır. Engellilerin ekonomik ve sosyal haklarının güçlendirilmesi yönünde talepler oluşturulmalıdır.

Madde 20: İstihdama Dayalı Refaha Hemen Şimdi Son Verin

İstihdama dayalı refah sistemi kişilerin devletin istediği işlerde çalışmasını ve ancak bu şekilde devlet yardımlarından faydalanabilmesi anlamına gelir. Bu sistemin özel sektörde de geçerli kılınması prekarya adına bir tuzaktır. İş güvencesi olarak görülen bu sistem kamu giderlerini artırmaktadır. İş gücü piyasasında bölücülüğe neden olmakla birlikte sosyal eşitsizliği de doğurur (Standing, 2014:261).

Madde 21: Günlük Kredileri ve Öğrenim Kredilerini Düzenleyin

Günlük kredilerin geri ödenmesi sürecinde faizler azaltılmalı ve ödeme taksitleri ufak miktarlar olarak belirlenmelidir. Ayrıca öğrenim kredilerinde geri ödeme süreçlerinde devlet yardımı ile öğrencinin veya yeni mezunun yükü hafifletilmelidir. Prekarya bu konuda ortaklaşarak güçlü bir talep oluşturmalıdır.

Madde 22: Finansal Bilgi ve Danışmanlık Hakkını Tesis Edin

Madde 23: Eğitimi Meta Olmaktan Çıkartın

Madde 24: Sübvansiyonları Ateşe Verin

Madde 25: Evrensel Temel Gelire Yönelik Harekete Geçin

Madde 26: Ulusal Varlık Fonları Aracılığıyla Sermayeyi Paylaştırın

Madde 27: Müşterekleri Yeniden Güçlendirin

Madde 28: Müzakereci Demokrasiyi İnşa Edin

Madde 29: Hayırseverliği Yeniden Marjinalleştirin

2.3.1. Prekarya Kavramının Doğuşu

Prekarya kavramı, “*precarious*” sıfatının, bu sıfat dilimize ‘güvencesiz’ olarak çevrilebilir, “*proletarya*” isminin birleşmesinden oluşan yeni bir kavramdır. Prekarya kavramı, ilk defa Fransız sosyologlar tarafından 1980’li yıllarda mevsimlik ve geçici işçileri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır (Standing, 2017:48). Kavramın, kullanımı arttıkça popülerliğin getirdiği kaçınılmaz bir etki olarak anlamında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin; “*precarito*” İtalyancada sadece, insanların düşük gelirler ile geçici işlerde çalışmasının yanı sıra, anlamına bir zenginlik de katarak, hayat tarzında güvencesiz bir yaşamı ifade etmek için de kullanılmaktadır. Nitekim Almancada kavram, toplumsal yaşantılarında uyum umudu olmayan işsizleri ifade etmek için kullanılmıştır. Yine başka bir kıtadan örnek verecek olursak Japoncada prekarya kavramı “*çalışan yoksullar*” anlamında kullanılmıştır (Standing, 2020:78). Tüm bu tanımlamalardan doğru olanı seçmek gibi bir yol izlenemez. Zira tanımlamaların birçok açıdan eksik kaldığı görülebilir, örneğin; “çalışan yoksullar” olarak ifade etmek prekarya

kavramının içinde kendine yer bulsa da yoksul ve düşük ücret ile çalışanların güvencesiz istihdama tabii oldukları söylenemez. Yine bu düşük ücretli işçilerin sabit bir istihdam ile kariyer hedeflerinin olması mümkündür. Bu bağlamda prekarya tanımlamasını eksik kılmaktadır.

Birçok tanımlamayla beraber kısa ve öz bir tanımdan ziyade prekaryanın ne olduğunu kimlerden nasıl oluştuğunu açıklamak yine bize bir tanım vermese de kafamızda kavram için bir netlik oluşturacaktır. Bunun için öncelikle ortaya çıkış sebeplerine bakmakta fayda vardır. Bu kapsamda durağımız ilk olarak neo-liberalizm ve ardından neo-liberalizmin yarattığı küreselleşme olacaktır. Bununla ilk olarak prekaryanın bir terim olarak var olmasının yanı sıra bir kavram olarak var olduğu görülecektir. Yazımızda bu nedenle “kavram” kelimesi kullanılmaktadır.

Kavramın dilimize çevrilmesi konusunda farklı tercihler yapılmıştır. Kırılğanlar ve öfkeliiler bunlardan bazılarıdır. Ancak kırılğanlar kelimesinin kavram içine yerleştirdiğimiz topluluğun harekete geçerek yaşadığı güçlüğü atlatabilecek bir anlam taşımamaktadır. Yine bir başka çevirim olarak 2008-2013 arası dönemde İspanya ve Fransa ülkelerinde yaşanan sosyal hareketlenmelerde toplulukların kendilerine öfkeliiler demesinden esinlenerek yapılmıştır. Türkiye’de daha önce proletarya kavramının yerleşmesi ve anlamının bilinerek kavram çevrilmeden bu şekilde kullanılması iletişim anlamında bir sorun yaratmamıştır. Bu nedenle yine anlamının bilinerek, prekarya kavramının da çevirme yapılmadan kullanılmasında ve dilimize böyle yerleşmesinde bir sakınca olmadığı düşünülmektedir. (Telek, 2020:65).

Standing (2017:75), prekaryayı tanımlarken Weberyan yaklaşımlar göstermiştir. Weber’in sınıf ve statü ayrımından yola çıkmıştır. Ancak eski kavramlar ile prekaryanın yapısının ve parçalı halinin anlaşılmasının mümkün olmadığını söylemektedir. Emek piyasası içerisinde iki grup kategori edilmesinden bahsetmektedir. İlk grup ücretli emekçilerden oluşmaktadır ve ücretlerini parça başına göre saatlik harcadığı emeğe göre ücret aldığını söylemektedir. İkinci grup ise maaşlı çalışanlardan oluşmaktadır. Bu grup yönetici kadrosuna ve işverene her daim yakın olmuştur. Diğer grup ücretli emekçiler ise yabancılaşarak işveren tarafından disipline edilmek, üzerlerinde tahakküm kurmak ve teşviklerle motive edilmek zorundadır (Standing, 2017:105).

Standing (1997:10), Weber’in düşüncelerini özetleyerek sınıfın ekonomik temelli belirlendiğini, statünün ise kişinin mesleğiyle alakalı olduğunu söylemektedir. Toplumda yüksek statülere sahip meslekler emek piyasasındaki yönetici kadrolara yakındır. Fakat bu

yaklaşımında sorun görmektedir. Statünün eşitlenemediği durumların varlığında sorun ortaya çıkmaktadır. Meslekler kendi içerisinde farklı statü mevkileri ve birbiri üzerinde hiyerarşi kuran statü gruplarını barındırmaktadır (Standing, 1997:13).

Standing, eski kavramlar ve fikirler ile prekaryayı tanımanın ve tanımlamanın mümkün olamayacağını görmüştür. Sınıf, statü veya mesleklere dair görüşler prekaryanın konumlandırılacağı alanlar sunmamakta ve özelliklerini karşılayamamaktadır. Prekarya, ücretli emekçi gibi sosyal devlet politikalarından faydalanabildiği bir sözleşmeye sahip değildir. Diğer grupta piyasa içerisinde yönetim kadrolarına veya sermayeye yakın olan ve onların güvencesinde olan maaşlı çalışanların güvencesine de sahip değildir (Standing, 2012:591). Sözleşmeler neticesinde aldığı güvenceler ile uyumlanan proletarya veya güven ve yüksek gelir karşısında boyun eğen maaşlı kesim prekaryaya benzemektedir. Prekarya uyumlanmak istese dahi bu güvence ve yüksek gelirleri bulamamaktadır (Telek, 2020:215). Bu açıdan prekarya sınıf ve statü bakımından özgün bir yerde durmaktadır. Parçalı bir sınıf ve parçalı bir statü yapısı mevcuttur (Standing, 1997:15).

Standing (2012:595), prekaryayı ayırt edici özellikler olarak gördüğü on özellik ile kuşatmıştır. Toplumun sınırlarında yaşayan ve topluma uyum sağlayamayan prekaryayı parçalı yapısı içerisinde üçe ayırmıştır. Telek (2020:126), prekaryanın üç ana grubunun çevirisini şu şekilde yapmıştır; *Atacılar, Göçmenler, İlericiler...* Standing'in prekaryaya yaklaşımının ve onu tanımlamasının daha iyi anlaşılması adına on özellik ve ardından prekarya gruplarına bakmakta yarar vardır.

2.3.1.1.Sanayi Sektörü İçerisinde Prekaryanın Oluşumu ve Ekonomik Rolü

Sanayi devrimi sonrasında üretimde yaşanan gelişmeler köylü ve zanaatkar sınıflarını dönüşümlere uğratmıştır. Devrim sonrası yeni bir toplumsal sınıf olarak ücretli işçiler ortaya çıkmıştır. Sanayinin yaşadığı gelişimler sonrasında üretimde yaşanan gelişmeler işçi sınıfının rolünde de değişiklikler yaratmıştır.

“...bu alt devrimlerle birlikte üretim araçlarının mülkiyet yapısında herhangi bir dönüşüm de yaşanmadığından; en yaygın üretici sınıf olan ücretli işçi sınıfının da yaşanan bu dönüşümlere ayak uydurması bir zorunluluk hâline gelmiştir. Çünkü geçimini belirli bir kurum içinde veya organizasyon içindeki görevler çerçevesinde çeşitli makineleri kullanmak yoluyla ürün/hizmet üreterek sağlamak zorunda kalan her seviyeden ve gruptan bir ücretli işçi için daha düne kadar kullanımında “ustalaştığı” alet ve üretim teknikleri, bugün değişim ve dönüşüme uğramakta ve bu durum, eğer adapte olamazsa ücretli işçiyi “vasıfsız” yani iş hayatında kendini “yeterli hissetmeyen” ve düşük ücret alan biri hâline getirmektedir. “ (Standing, 2014:167)

Üretim aşamasında yaşanan gelişmelerle beraber işçilerin vasıfsızlaşma süreci çok hızlı gerçekleşmektedir. Bu süreç üreticinin ve sermaye sahibinin kontrolünde tutamadığı bir hızla ilerlemektedir. Kontrolden kaçırdıkları bu süreçte dönüşümle beraber işçiler haklarından tavizler vermek durumunda kalmaktadır. Haklarının kaybeden işçiler muğlak bir toplumsal kümede birleşmeye başlar. Diğer bir deyiş ile işçiler farkında olmadan güvencesizleşmektedir. İşçilerin sanayinin alt devrimleri ile birlikte uğradıkları hak kaybı neticesinde prekaryalaştıkları görülmektedir.

Üretimin, emekçi aşamasında bunlar gerçekleşirken sermaye sahibi de kar amacı güderek ucuz iş gücüne doğru yatırımını kaydırmaktadır. Sermayenin ucuz iş gücü barındıran ülkelere doğru küresel olarak ilerlemesi ülke ekonomileri için olumsuzluklar doğurmaktadır. Bu durum ülke ekonomilerinde farklı iş kolları ve meslekleri doğurmakla beraber sanayi üretiminde yer alan ücretli işçiler için işsizlik ve vasıfsızlaşma temel bir sorun haline gelmektedir. Yeni ekonomik yapıda ücretli işçi uzmanlaştığı işi bulamamaktadır. Sanayi döneminde elde ettiği güvencelerden yoksunlaşan işçi prekaryalaşma yolunda ilerlemektedir.

Sanayi sermayesinin ucuz iş gücü için ülke dışına çıkıyor olması ülke içinde kalan ekonominin tarım ve hizmet sektörleri üzerinden şekillenmesine neden olmaktadır. İstihdam da tarım ve hizmet sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Sanayi ekonomisinin imalatı kısmı dışarda hizmet kısmı içerde kalmıştır. Önceden sanayide çalışan ve işinde uzmanlaşan işçi artık yeni bir iş arar hale gelmiştir. İşçiden beklenen ise kendini fazlaca geliştirmesi ve fonksiyonel olarak daha çok işlev görmesidir. Sermaye sahibi ancak böyle bir işçi ile çalışarak iş piyasasında rekabet edebilir.

2.3.1.2.Prekaryanın Ayırt Edici Özellikleri

Standing (2012:76), ayırt edici bir özellik olarak prekaryanın bir proleterya veya alt sınıf olmadığını ve emek piyasası içerisinde prekaryaya mahsus üretim ilişkileri bulunduğunu söylemektedir. Proleterya, üretim süreci içerisinde istikrarlı ve güvenceli bir emeği istemiştir. Bunun için ekonomide büyüme ile kurtuluş reçeteleri aramıştır. Ancak artık neo-liberalizm piyasaya güvencesizliği ve istikrarsızlığı sokmuştur. Sermaye güvencesiz ve istikrarsız emek talep ederken, prekarya, kalıcı olmayan ve hareketli bir emek taleplerine tabiidir. Prekaryanın kendine has üretim ilişkileri de bu noktada oluşur. Prekarya, emekten kaçmaktadır. Uzun süreli

ve güvenceli emekten yana değildir. Düşük miktarlar oluşturan yardımları, hizmet sonunda oluşacak küçük tazminatlar uğruna kalıplar içine alınmak ve sıkıştırılmak istememektedir. Güvenceyi ve istikrarı şirketler, fabrikalar gibi işyerleri dışında da aramaktadır. Proletaryanın, ekonomik büyüme ile kurtulma hayallerini benimsemeyip, emekten yana bir özgürleşme aramaktadır.

Toplum içerisinde sınıfsal konumların belirlenmesin üretim ilişkileri önemli bir rol oynamaktadır. Diğer yandan dağıtım ilişkileri de konumların belirlenmesinde belirleyici bir unsurdur. Dağıtım ilişkileri bir kaynak sonucu oluşan metaların topluma bölüşümüdür. İnsan emeği, fabrika, dikiş makinesi, şirket, toprak ve benzerleri birer kaynaktır (Telek, 2020:25). Bölüşümün eşit ve adaletli olduğunu düşünmek kapitalizmin doğasına aykırıdır. Zira sermaye birikimi ve sürekli kar elde etme kapitalizmin işleminin en önemli dinamikleridir. Standing (2017:219), dağıtım ilişkilerinde prekaryanın ayırt edici özelliğini ortaya koymadan önce küçük bir noktaya dikkat çekmektedir. Kar odaklı işleyen kapitalizmin bünyesinde barınan maaşlı kesimler artık teşvikler ve bonuslar ile kardan pay almaktadır. Öyleyse kardan pay alan bir kesimin çalışan olduğunu düşünürsek eski çözümlerle dayanarak toplumu işçi ve kapitalist olarak ikiye ayırmak mümkün değildir. Maaşlı kesimin kaygıları ve hissiyatları artık diğer çalışanlardan ayrılmaktadır. Prekarya dağıtım ilişkileri içerisinde birikim yapamayan ve belirsizliğin hakim olduğu bir konumda bulunmaktadır. Esas olarak yine bir güvencesizlik hakimdir denilebilir. Küresel neo-liberalizm ile birlikte sosyal yardımların ve hizmetlerin dönüşümü meydana gelmiştir. Bu hizmetler ve yardımlar sermayenin işletmesine devredilmiştir. İşte prekaryanın dağıtım ilişkilerinde konumu bu dönüşümden oldukça etkilenmiştir. Prekarya, sosyal gelirden⁹ yoksun hale gelmiştir. Bu bağlamda dağıtım ilişkilerinde prekarya şu konumdadır; az ücretlerle birikim yapamamaktadır, güvencesiz konumundan dolayı gelirleri sabit değildir, sosyal gelirden yoksundur.

Standing (2014:11), prekaryanın bir diğer ayırt edici özelliği olarak devlet ile girdiği ilişkide ortaya çıktığını söylemiştir. İlk olarak devletin hükümetten farklı olduğunu ve kendi mekanizması içerisinde yönetim, gelir dağılımı ve varlık dağılımı misyonlarını yerine getirdiğini söylemektedir. Küresel neo-liberal ile devletlerin yönetiminde meydana gelen

⁹ Sosyal gelir kavramının anlaşılması üzerine Alphan Telek “artık hepimiz prekaryayız” kitabında Standing’in kullandığı bu kavramı şöyle ele alır; yiyecek ürünlerini insanın kendi üretilip üretilmediği durumu, sabit bir ücretin varlığı ve hayatta kalmak için tek başına yeterli olup olmadığı, aile ya da bağlı olunan bir cemaatten yardım alınıp alınmadığı, çalışılan yer tarafından karşılanmak üzere tatil, giyim, gıda, sağlık, sigorta gibi yardımların veya hakların verilip verilmediği, devlet tarafından belirli koşullar altında yardım alınıp alınmadığı, birikim ya da gayri menkul sahibi olunup olunmadığı. Bu durumlar ve benzerleri insanların sosyal gelirlerini oluşturmaktadır (Telek 2020:134).

değişiklikler neticesinde sosyal yardımlarda azalma ve değişim olmuştur. Prekarya, güvencesiz olduğundan bu yardımlara bağlı durumda ancak yoksundur. Zira devlet tarafından prekarya, eleştirilen, kötüleştirilen bir sınıftır. Yardımları veya güvenceleri hak etmemektedir.

Prekarya bir meslek kimliğine sahip değildir. Onları yaşama bağlayan bir hikayeleri bulunmamaktadır. Toplum ile ilişkisinde yaşadığı uyum sorunu, gelecek kaygısı bu sebeplerden kaynaklanmaktadır. Prekarya kendi hikayesini oluşturabileceği bir meslek kimliğine sahip değildir bu özelliği onun ayırt edici bir yanıdır (Standing, 2014:25).

Prekaryayı kendi içinde ortaklaştıran ve diğer sınıflardan farklı kılan bir diğer özelliği ise zaman üzerinde bir hakimiyetinin bulunmamasıdır. Kapitalizm için zaman önemli bir olgudur. Kapitalistin sermaye birikimi sağlayabilmesi ve kar edebilmesi için zamanı verimli ve tamamen kullanması gerekmektedir. Kapitalist zamanı tabii ki üretim süreci içerisinde proletarya aracılığı ile etkin kullanacaktır. Zaman metanın üretimi ve dağıtımını açısından etkin kullanılırsa sermaye birikimi ve kar sağlanabilir. Zaman, bir disiplin ve planlı bir şekilde kullanılmalıdır. Proletarya bu disiplin ve plan içerisinde kalmalıdır. Standing, zaman kavramını prekaryanın diğer sınıflardan ve özellikle proletaryadan ayrıldığı yeri görmek açısından önemli olduğunu düşünmüştür. Standing, proletaryadan farklı olarak prekaryanın zamanın oldukça daraltılması üzerinden bir sömürüye uğradığını ve karşılığını alamadığı bir emek harcama süreci içerisinde olduğunu söylemektedir. Açıklamak için “*hizmet zamanı*” kavramını kullanmaktadır. Prekarya günün her saatinde hazır bir şekilde beklemelidir, çevrimiçi şekilde, eğitilerek veya form ve anket doldurarak gece veya gündüz fark etmeksizin mesai yaptırılabilir. Bu isteklerin yerine getirilmemesi halinde diğer çalışanların gerisine düşme ve fırsatların kaçırılması korkusu prekaryayı esir almıştır. Prekarya, her zaman yapılması gereken çok fazla iş olduğunu ve bunun her gün en baştan başlayan bir süreç olduğu algısıyla çalışmaktadır. Sürekli eğitim ile farklı alanlarda üretim sürecine katılması beklenmektedir. prekarya zaman üzerinde hakim bir konumda değildir. Bu onu diğer sınıflardan özellikle proletaryadan ayıran en önemli ayırt edici özelliktir (Standing, 2017:178).

Standing, prekaryanın emeğinden koparılma sürecini onun ayırt edici bir özelliği aynı zamanda olumlu bir özellik olarak görmüştür. Prekarya emeği ile meydana getirdiği hizmetin onun toplumda gördüğü saygıya bir değer katmadığının farkındadır. Onun için emek ile ürettiği hizmet süreci yaşamını idame ettirilmesi için bir araçtır sadece. Bu bağlamda prekarya özgürleşmiştir (Standing, 2012:615).

Prekaryayı elitler, yöneticiler ve profisyonellerden ayıran bir özelliği ise toplumsal hareketliliğinin düşük olmasıdır. Bu özellik prekarya ve proletarya için geçerli bir özelliktir. Standing (2014:12), liyakat ile bir toplumsal hareketliliğin sağlanmak istenmesinin bir algı oyunu olduğunu düşünmektedir. Bireylerin prekarya ve proletarya içinde geçirdiği zaman onları bu sınıflara gittikçe daha çok bağlamaktadır.

Prekaryanın ayırt edici özelliklerinden birisi de yapması gereken işin kendisinden beklediğinden daha fazla vasfa sahip olmasıdır. Ya da buna sahip olmaya zorunlu tutulmaktadır. Prekarya, sürekli eğitimler ve diplomalar ile vasıflarını geliştirerek veya liyakatı hiçe sayarak bir kayırmacılık ile işe girmeye zorlanılmaktadır. Sadece gereken vasıflar aranan iş düzeni eskide kalmıştır. Proletarya, bu düzenin kalıntısıdır. Bu bağlamda prekarya, proletaryadan ayrılır (Standing, 2019).

Standing (2020:189), prekaryanın ayırt edici bir özelliği olarak önünde duran belirsizlikleri söylemiştir. Prekaryanın bu özelliği tüm yaşamına yansıyan bir belirsizlik halinin açıklamasıdır. Neo-liberal politikalar sonucunda dönüşüme uğrayan garanti yardımlar ve sosyal yardımlar özelleştirilmiştir. Gelecekte yaşamının refah düzeyi veya sağlık açısından prekarya bir sigortaya sahip değildir.

Standing, prekaryanın belirsizlik özelliğinden yola çıkarak diğer hiçbir sınıfın yaşamadığı en önemli ayırt edici özelliği olan güvencesizliği ve yoksullaşmayı öne sürmüştür. Prekaryanın güvencesizlik durumunun ayrı bir başlık altında incelenmesinde fayda vardır. Zira prekaryanın ne olduğuna dair önemli fikirler de bu yol üzerinden belirlemektedir.

2.3.1.3.Prekaryanın Kümeleri

Prekarya daha önce söylendiği gibi homojen bir sınıf yapısında bulunmamaktadır. Parçalı sınıf yapısı prekaryanın oluşan ve gelişen bir sınıf olma özelliklerinden de kaynaklanmaktadır. Prekarya özelinde ortaya çıkan bu durum değişkenlik gösterebilir (Standing, 2018:45).

Prekaryanın ilk çeşidi geçmişe özlem duyan ve atalarının daha iyi bir dünyada yaşadıklarını düşünenlerdir. Bu grup işçi sınıfı topluluklarından kopan bireylerden oluşmaktadır. Yaşadıkları zamanın kıyasını geçmişin yanısıra içerisinde kurulan bir hayali ile yapmaktadırlar. Atalarının, vasıfları ve güvenceli emek çalışmalarına gıpta etmektedirler. Bu grupta bulunan bireylerin eğitim düzeyleri çok yüksek değildir. Siyasal alanda gelişen popülist söylemlere ikna olma oranları yüksektir. İçinde bulundukları kötü koşullardan her zaman başkalarını suçlu bulmaktadırlar. Bu nedenle prekaryanın diğer iki grubunda bulunan bireylere karşı acımasız ve

öfkeli tavırlar sergilemektedirler. Onların aldığı yardımların kesilmesi gerektiğini düşünerek onları bir nevi cezaya tabii tutarlar (Standing, 2018:56).

Prekaryanın ikinci çeşidi diğer gruplara nazaran kimi hakları güvence altına alınmış bireylerden oluşmaktadır. Göçmenler, azınlık durumundaki etnik topluluklar, sığınmacılar bu grupta bulunmaktadır. Bu gruptaki bireyler bir öfke barındırmaktadırlar ancak bu öfke şimdilik dışarıya vurmamaktadır. Şu andan bir boyun eğmişlik içerisinde sosyal ve siyasal bir yaşantı sürmektedirler. Son zamanlarda sayıları artan engelli bireyler ve sabıkalı bireylerden bir kısmı bu gruba dahil olmaktadır (Standing, 2018:75).

Prekaryanın son grubu güvencesiz bir yaşantının batağında saplanıp kalanlardır. Bu grup diğer iki grupta bulunmayan özelliklere sahiptir. Eğitimleri yüksektir ve donanımlı bireylerdir. Birçoğunun parlak kişisel gelişimleri mevcuttur. Bu haliyle prekarya içerisinde sayıları gittikçe artmaktadır. Yaş ortalamaları oldukça genç bir grup olmakla birlikte toplumsal hareketlilik ile sayıları fazlaca artmıştır. Prekarya içerisinde bu grup birlikteliği sağlamakta ve ortak bir bilinç oluşturmakta görevlidir. Onlar için zor ancak yapılması imkansız değildir. Prekaryanın, bu üç grup arasındaki bağlantıları ortak bir bilinç düzeyinde oluşturmaları gerekmektedir (Standing, 2018:89).

2.3.1.4.Güvencesizlik

Prekarya kavramını anlayabilmek için güvencesizliğin çalışma hayatında ne ifade ettiğini bilmek gerekir. Guy Standing, güvencesizliğin nelerden kaynakladığına bakmak için ilk olarak prekarya'nın emek piyasasında hangi güvencelerden yoksun tutulduğuna bakmaktadır. Hareket noktası olarak da proletaryanın sosyal demokrat partiler, işçi partileri, sendikal hareketler veya sosyal hareketlenmelerle elde ettiği yasal kazanımları seçmektedir. Prekaryanın yoksun olduğu emeğe dair güvenceleri şöyle sıralamaktadır;

1. *emek piyasası güvenliği*: var olan tüm üretim unsurlarını kullanan(tam istihdam) bir siyasal iktidar tarafından yeterince gelir elde edileceğine dair fırsatların sunulmasıdır.
2. *istihdam güvenliği*: işe alımlar, işten çıkarmalar konusunda keyfi davranışların önünü geçilmesi adına yapılan düzenlemeler, uyulmadığı takdirde işverenin cezalandırılmasıdır.
3. *iş güvenliği*: vasıfların zaman içerisinde önemini yitirmesinin önüne geçilmesi, terfi fırsatları, gelirin kademeli yükselmesidir.

4. *çalışma güvenliği*: iş nedeniyle meydana gelen kazalar sonucunda ve iş nedeniyle gerçekleşebilecek hastalıklara karşı alınan korunma yöntemlerinin maliyetlerinin karşılanmasıdır. Aynı zaman çalışma saatlerinde yapılan düzenlemeler, kadın işçilerin gece çalışmasının veya esnek çalışma saatlerini düzenlenmesidir.

5. *vasıfların yeniden üretiminin güvenliği*: iş eğitimleri ile vasıfların artırılması ve var olan yeteneklerin etkin şekilde kullanımını sağlamaktır.

6. *gelir güvenliği*: gelirden kaynaklanan eşitsizlikleri azaltmak, ücretlerin asgarisinin belirlenmesi, gelire göre derecelendirme ve geniş kapsamlı sosyal güvenlik, az gelirliileri destekleyici olan bir vergi sistemi tüm bunlar gelir güvenliğidir.

7. *temsil güvenliği*: sendika, dernek ve benzeri bağımsız örgütlenmeler ile emek piyasalarında, emekçinin lehine ortak ve güçlü sözler söyleyebilmektir.

“prekarya, kendisini dayanışma üzerine kurulu bir emek camiasının parçası olarak görmez.” Çünkü prekaryanın herhangi bir iş üzerinden kendisine atfedeceği bir kimlik bulunmamaktadır. Geleceği belirsiz yahut geleceği olmayan ve toplumun hafızasından kolay silinen işlerde çalışır. Bu açıdan prekarya istihdam edildiğinde mesleki bir aidiyetin getirdiği mesleki etik ve davranış kurallarına uyuma duygusu taşımayabilir. Aynı zamanda istihdam döneminde dayanışma duygularından da yoksundur. Prekaryayı bu duruma iten en büyük sebep bugünüde duyduğu güvencesizlik ve geleceğinin belirsizliğidir. Davranışlarında ve düşüncelerinde uzun soluklu ilişkilerin nüveleri görülemez. (Harvey, 2015:229)

Prekarya, kendi içerisinde homojen bir grup değildir. Geçici işlerde çalışan bir birey ile emeklilik sonrası çalışmak zorunda kalan ve yalnız yaşayan bir bireyin arasında fark vardır (Harvey, 2015:290). Dolayısı ile farklı eğitim durumlarından, farklı gelirlere sahip insanlardan oluşmaktadır. Eğer prekarya bir sınıf olarak kabul edilecekse, bu farklılıkların bir sınıf içinde ne ifade ettiği ve sınıfı, sınıf olmaktan çıkarıp çıkarmadığı önemlidir. Sınıfın özelliklerini belirleyen şey sınıfı oluşturan bireylerin aidiyeti ya da kazancı değil bireylerin üretim süreci içerisinde aldıkları rol ve bulundukları konumdur. Bu rol üzerine bireyler toplumsal ilişkilerini belirler ve düşündükleri, hissettikleri, yedikleri, içtikleri bağlamında ortaklaşırlar (Telek, 2020:70). Prekarya adına ortak güvencesizlik duygusu da buna hakimdir. Prekarya içerisinde göreceğimiz bireylerin, yaşamak için kullandıkları emekleri, diğer bir ifadeyle emeklerinin araçsallaşması, yine yaşamak için önlerine çıkan fırsatlara karşı tepkileri, güvencesizlik ve bu güvencesizliğin verdiği duygular ile fırsatları reddetme davranışlarının görülmemesi ortak bir his oluşturmaktadır (Harvey, 2015:218).

Standing (2020:257), prekaryayı gittikçe büyüyen, oluşmakta olan yeni bir sınıf olarak görmektedir. Meşhur tanımlamasıyla prekarya; *yeni tehlikeli sınıf*¹⁰’tır. Prekarya güvencesiz koşullarda ortaya çıkışıyla ve hızla çoğalan üyesiyle tehlikeli bir sınıf özelliği barındırmaktadır. Dünyada giderek artan eşitsizliklere karşı ufak hareketlilikler gösteren ve içerisinde barındırdığı farklılıklarla her geçen zaman daha fazla büyüyen prekarya, aynı zamanda kahramandır. Gelecek siyasetini ve eşit toplumunu onlar belirleyecektir.

Prekarya devlet tarafından hoş karşılanmayan bir sınıf ancak eski düzende istenmeyen yoksullar şimdi bu sınıf içerisinde tespit edilmektedir. Çeşitli testlerle mali durumlar tespit edilir ve sosyal yardımlardan faydalandırılır veya düşük gelirli işlerle çalıştırılır. Böylece bu bireyler vergilere tabii duruma gelmektedirler. Çalışma kaynakları sağlandığında ise yardımlar kesilmektedir. Prekarya sosyal gelirinden olur, halihazırda düşük ücretli çalıştığı için bu onun yoksullaşması için bir tuzaktır (Standing, 2014:10).

2.4.Prekaryaya Farklı Yaklaşımlar

Arjantinli sosyolog Ronaldo munck *The Precariat; A View From the South* (2013)¹⁰ isimli makalesinde prekarya kavramını ele almıştır. Munck (2013:753), prekarya kavramını açıklarken tarihsel arka planın göz ardı edilmemesini söylemiştir. Son yıllarda dikkat çeken bu kavramın 1960’lı ve 1980’li yıllarda ortaya çıkan marjinalite ve sosyal dışlanma kavramları ile ilişkisine vurgu yapmıştır.

Munck (2013:758), prekaryanın yeni ve tehlikeli bir sınıf olduğunu iddia etmenin cesur bir davranış olduğunu düşünmektedir. Güvencesizlik, neo-liberalizm ile birlikte artarken aslında hep var olan unsurdur. Göçmenler ile birlikte büyük bir işçi kitlesi meydana gelmektedir. Ancak prekarya kavramı tüm bunlardan ayırıştırılarak proletaryadan ve tüm emekçi kesimlerden farklı algılanmamalıdır. Neo-liberalizm öncesi zaman disiplini içerisinde resmi şekilde istihdam edilen proletarya, prekarya ile karşıtlık içerisinde değildir.

Kavram Avrupa merkezlidir ve tartışılması ancak kuzey ve güney olarak ele alınarak yapılabilir. Kuzeyde küresel neo-liberalizmin korumasındaki proletarya kavrama bir katkı sağlamamaktadır. Diğer yandan kavram çalışma sosyolojisi ile ilgilidir. Herkesi prekarya veya prekaryalaşacak bir konumda görmek bir öngörü taşımamaktadır. Proletarya kavramının kapsamını yeniden değerlendirmek ve eksik bulmak değişen çalışma düzenleriyle alakalıdır. Aynı zamanda çalışma düzenlerinin topluma yansımaları üzerine de birçok çalışma mevcuttur.

¹⁰ Prekarya; Güneyden Bir Bakış.

Nitekim toplumda sosyal bir dışlanma birçok sosyolog tarafından da ele alınmıştır. Munck (2013:742), neo-liberalizm sonrası yeniden üretimin sağlanması adına sermayenin birikim süreçlerinde değişen çalışma koşullarının ücret ilişkilerine yansımalarının detaylı analizlerini Robert Castel'in¹¹ yaptığını düşünmektedir.

Munck (2013:760), haklarını yitiren kuzeyli proletarya üzerinde ısrarla oluşturulmaya çalışılan prekarya tezinin güneyli proletarya üzerinde denenmediğini düşünmektedir. Zira güneyli proleterler sosyal devleti hiç deneyimlememişlerdir. Esnekliğin emek piyasasında her zaman olumsuz sonuçlar doğurmayacağını düşünmektedir. Sosyal düzende artan muhalif hareketliğin ise “*sosyal prekarya*” kavramını ortaya çıkardığını söylemektedir. Küresel neo-liberalizme karşı çıkan hareketler eşitsizlikleri sosyal bir değerler dizisine indirgemektedirler.

Munck (2013:762), kuzey ülkelerinde neo-liberalizm ile yeni yeni ortaya çıkan güvencesizleşmenin, güney ülkeleri için her zaman var olan bir kural olduğunu söylemektedir. Bu durumun tarifini yeni kavram ile tanımlamak ve ortaya yeni bir sınıf olduğu fikrini atmak şüpheyi yaklaşılmaması gereken bir konudur. Munck’a göre Standing’in prekaryaya tehlikeli bir özellik biçmesi kapitalistlere karşı yapılmış bir korku stratejisidir. Prekarya kavramının kendi içinde taşıdığı belirsizlikler ve emek örgütlenmelerine uzaklığı onu bir sınıf tanımlamasından uzaklaştırmaktadır. Bir sınıfı tanımlamak için üretim ve tüketim ilişkilerinde yeterince var olması gereken roller ve olgular prekarya için henüz söylenememektedir. Bu bağlamda prekarya bir kavram olarak yeni bir açıklama getirmemektedir.

¹¹ Fransız sosyolog.

SONUÇ

Toplum anlaşılması güç ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle toplumsal sınıfların oluşumu ve açıklaması da öyledir. Sınıf kavramı hiçbir zaman tek bir tanımlama ile kabul edilen bir kavram olmamıştır. Toplumların tarihi ile birlikte sınıf kavramı değişip, dönüşmüştür. Bu değişim ve dönüşümde en etkili faktör ise hiç kuşkusuz üretim tarzında meydana gelen değişimlerdir. Üretim tarzında meydana gelen değişimler yeni üretim ilişkileri doğurmaktadır. Yeni üretim ilişkileri içerisinde de insanların rolü ve dolayısı ile konumlanmaları değişmektedir. İnsanlık tarihi boyunca en büyük değişim ise kapitalizmin doğuşu ile gerçekleşmiştir.

Karl Marx (2015:13), tüm tarihi sınıf mücadelelerinin bir tarihi olarak görmüştür. Tüm toplumlar eskiyi ve yeniye içinde barındırmaktadır. Değişen ve gelişen üretim ilişkileri, yerini aldığı üretim ilişkilerinde nüvelerini barındırmaktadır. Bu anlamda kapitalizm de feodal üretim ilişkilerinde bulunmaktadır ve feodal üretim ilişkileri de yerini aldığı üretim tarzında bulunmaktadır. Değişmeyen tek şey ise toplumda var olan eşitsizliktir. Tüm toplumlar sınıflı yapılara sahiptir. Tüm sınıflar eşitsizlik üzerine kuruludur.

Küresel neo-liberalizm ile birlikte üretim ilişkilerinde ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Esnekliğin, emek piyasasına hükmetmesi üretici için yeni koşulların doğmasına neden olmuştur. Proletarya, yıllarca süren mücadeleler sonucunda elde ettiği kazanımları kaybetmektedir. Başka bir bakış açısıyla proletarya artık güvenceli, sabit istihdamdan faydalanmaktadır (Standing, 2020:76). Bu bağlamda proletarya kavramı artık emek piyasasında tüm üreticileri kapsayan bir kavram değildir. Proletaryanın sınıf bilinci ile yeni oluşan emek piyasalarında üretici konumundaki bireyler aynı bilinci taşımamaktadır. Ortak hisleri, ortak kaygıları bulunmamaktadır. Prekarya kavramı tam da bu sebepler ile ortaya çıkmıştır.

Standing (2020:3), prekaryayı oluşmakta olan yeni ve tehlikeli bir sınıf olarak ilan etmektedir. Neo-liberalizm ile küresel çapta gelişen üretim ilişkileri insalara güvencesizlik, geleceksizlik ve belirsizlikten başka bir şey sunmamaktadır. Prekarya ise bu insanların ortaklaştığı kümenin adıdır.

Standing, prekarya kavramı ile emek piyasalarında küresel anlamda yaşanan gerçeklikleri açıkça ortaya koymuştur. Ancak prekaryanın yeni bir toplumsal sınıfı ifade ettiğini söylemek için henüz çok erkendir. Ayrıca eskinin sınıfsal tanımlamalarına yeni bir bakış açısı getirmeyen Standing, yine üretim ilişkileri içerisinde gerçekleşen olgular ile hareket etmiştir. Bu bağlamda

Üretici konumundaki bireylerin emeğinin sömürülmesi sadece artış ve değişimler göstermiştir. Prekarya için ortak hislerden ve ortak maddi çıkarlardan bahsedilememektedir. Buradan hareketle bir sınıf olma bilicini de kazanmamıştır. Prekarya henüz çok yeni ancak gelişime oldukça açık bir kavramdır. Daha çok uzun yıllar boyunca sosyal bilimlerin alanlarını meşgul edecektir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2013). *Politika*. (F. Akderin, Çev.). Ankara: Say Yayınları.
- Aron, R. (1986). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. (A. Korkmaz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aydın K. (2018). Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma. *Journal of Economy Culture and Society*. 245-267.
- Başaran A. (2017) Sınıf Kavramının Kökeni ve Politik Ekonomik Bir Mukayese. *Politik Ekonomik Kuram*, 1/1, 214-237.
- Beneton, P. (1991). *Toplumsal Sınıflar*. (H. Dilli, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bloch, M. (1983). *Feodal Toplum*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: Savaş Yayınları.
- Bodur, H. E. (1991). Modern Kapitalizm'in Doğmasında Dinin Rolü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/10, 80-108.
- Bottomore, T.B. (1961). Modern Cemiyette Sosyal Sınıflar. (A. Güriz, Çev.). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 18/1-4, 71-99.
- Cuff, E. C., Sharrock W. W. ve Francis D. W. (2013). *Sosyolojide Perspektifler*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Erdoğan Z. (1999). Küreselleşmenin İstihdama Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:3, 112-120.
- Finley, M. I. (1973). *The Ancient Economy*, Berkeley: University of California Press.
- Giddens A. (2018). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens A. (2001). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (1999). *İleri Toplumlarda Sınıf Yapısı*. (Ö. Baldık, Çev.) İstanbul: Birey Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (H. Özel ve C. Güzel, Çev.). İstanbul: Ayraç Yayınları.

- Hardt, M. ve Negri, A. (2012). *Duyuru*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (A. Onacak, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Marx K. (1993). *Önsöz, Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı*. (S. Belli, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx K. (1968). *Alman İdeolojisi*. (S. Hilav, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Marx K. (2003). *Kapital I*. (A. Bilgi, Çev.). İstanbul: Eris Yayınları.
- Marx K. (2020). *Kapital II*. (M. Selik, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx K. (2013). *Kapital III*. (M. Selik, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx K. (2016). *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*. (E. Özalp, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx K. (2006). *Sosyoloji ve Felsefe*. (T. Bottomore, Der.). (M. Tuncay, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Marx K. ve Engels F. (2015). *Komünist Parti Manifestosu*. (Y. Onay, Çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Marx K. ve Engels F. (1994). *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştiri'nin Eleştirisi*. (K. Somer, Çev.). İstanbul: Sol Yayınları.
- Munck, R. (2013). The Precariat: A View From The South. *Third World Quarterly*. 5/34, 747-762
- Öngen T. (1994). Tekelci Kapitalizm ve Sınıf Yapısı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 49/03, 305-349
- Öngen T. (2006). *Marksist Sınıf Kavramının ve Sınıf Analizinin Ayırt Edici Özellikleri. II. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu: Türkiye'yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak*. İstanbul: SAV ve TUSAM Yayınları.
- Platon. (2019). *Devlet*. (S. Eyüpoğlu, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polat F. ve Basmacı M. (2017). Neoliberalizm Heyulası: Keynesyenizme Saldırı Mı? Sermayenin Zorunlu İstikameti Mi?. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 3/2, 79-128.
- Ritzer G. (2011). *Küresel Dünya*. (M. Pekdemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Savran, S. (2013). *Üçüncü Büyük Depresyon: Kapitalizmin Alacakaranlığı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Solmaz M. (2016). Kapitalizm'in Karl Marx'a ve Immanuel Wallerstein'a Göre Kısa Bir Analizi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 5/1, 131-142
- Standing G. (2017). *Prekarya Bildirgesi: Hakların Kısılmasından Yurttaşlığa*. (E. Bulut, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Standing G. (2020). *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*. (E. Bulut, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Standing, G. (2012). The Precariat: From Denizens To Citizens?. *Deepening Democracy*, Vol. 44, No. 4, 588-608.
- Standing, G. (1997). Globalization, Labour Flexibility and Insecurity: The Era of Market Regulation. *European Journal of Industrial Relations*. Vol. 3, No.1, 7-37.
- Standing, G. (2014). The Precariat. *Contexts*. Vol. 13, No. 4, 10-12
- Telek A. (2020). *Artık Hepimiz Prekaryayız*. İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Torun, İ. (2003). *Max Weber'de İktisadi Gelişme Düşüncesi*. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri.
- Turner, B. (1988). *Statü*. (K. İnal, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Weber, M. (1997). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Z. Gürata, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum (Cilt I)*. (L. Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2013). *Ekonomi ve Toplum (Cilt II)*. (L. Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Wood, E. M. (2003). *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*. (Ş. Artan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zubritski, Mitropolski, ve Kerov. (2011). *İlkel Topluluk, Köleci Toplum, Feodal Toplum Kapitalist-Öncesi Biçimler*. (S. Belli, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı:		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası